

BASINA İSPAT HAKKI TANINMASI MESELESİ VE MUHALİF DURUŞ

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA*

Öz

DP'nin iktidara gelinceye değin üzerinde özellikle durduğu ve CHP'yi eleştirdiği basın hürriyeti meselesi, 1950 seçimlerinin ardından gazetelerin muhalif tutumu nedeniyle Demokrat kanadı rahatsız etmeye başlamıştır. Bu rahatsızlık, kazanılan mevkiin iyice sağlamlaştığı 1954 seçimlerinin sonrasında, gazetecilerle mücadelelerin başladığı bir ortamı yaratmıştır. İktidar partisinin yönetici kadrosuyla muhalif basının mücadelesi, siyasi erkin sınırlayıcı hareketiyle yoğunluk kazanmıştır. Gazetecilere haberlerinin doğruluğunu ispat etme hakkının tanınmaması, basın hürriyetini zedeleyen tavır olarak eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda parti dışındaki eleştirel seslere Demokratlardan da tepkiler yükselmeye başlamıştır ki DP, yükselen tepkilerle kendi içinden bir partinin doğması haliyle karşı karşıya gelmiştir. Türk siyasalında DP'nin 1955 itibarıyla kan tazeleyemeye başlaması realitesinin sebepleri tartışılırken ispat hakkı meselesi başlarda gelmelidir. Öyle ki dördüncü güç olarak değerlendirilen basının hürriyetten yoksun kalması yahut sürdürülmeye çalışılması halinde iktidarın da güçten düşecek olması bağıntısına verilebilecek en iyi örnek ispat hakkı meselesidir. Gazetecilerin ispattan yoksun bırakılması, parti içi çözülme ve birleşerek büyüyen muhalefeti doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi, İspat Hakkı, Basın.*

Abstract

The Issue of the Right to Proof in Press and Dissenting Posture

The Democratic Party (DP) gained power with the issue of press freedom until came to power in 1950. However, after the elections, the opposition of the newspapers began to disturb the Democrats. This inconvenience initiated with journalists after the 1954 elections, when the government became stronger. The struggle of the ruling party and the opposition press has led to the question of the right to proof. The failure to give journalists the right to prove their news was criticized for an attitude that undermined press freedom. There have been reactions not only from the outside, but also from the Democrats. Those who left the DP with these reactions formed a new party. In Turkish politics, one of the most important reasons for the decline of DP's power after 1955 is the question of the right to proof. So much so that the "fourth power" press is not free or

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Bilecik. E-posta: selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6828-1679
(Makale Gönderim Tarihi: 17.12.2019 - Makale Kabul Tarihi: 10.05.2020)

tries to be silenced will harm the power. The best example of this is the question of the right to proof. This issue led to dissolution in the DP and strengthened the opposition.

Keywords: *Democratic Party, Republican People's Party, Freedom Party, Right of Proof, Press.*

Giriş

Siyasetin sadece partilerle yürütülmediğini, iktidara yahut muhalefete yakın olan diğer güçlerin de siyasete yön verdiğini gösteren pek çok örnek görmek mümkündür. Bu “diğer güçler” arasında özellikle basın, siyasi oluşumların topluma ulaşabilmek adına yanında tutmaya çalıştığı, propaganda faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında vazgeçemediği bir karaktere büründürülebilir. Öte yandan, kendi tarafında tutamadıkları gazetelerin cezalandırılması veya dışlanması mevzuu, siyasi tarihimizde örneğini pek çok kez gördüğümüz gelişmelerdir. Kısaca siyasi erk ile toplum arasındaki iletişimde olumlu yahut olumsuz en büyük rolü oynayan, toplumun seçiminde belirleyiciliği yüksek olan basın, “dördüncü güç” olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda siyasi yazım ve okumalarda basının önemini vurgulamak gerekir ki hazırlanan makale kapsamında ele alınan hadise, doğrudan gazetelerle alakalı olması hasebiyle dikkat çekmelidir.

Türk siyasi tarihinin dönüm noktaları arasında yer alan çok partili hayata geçiş, İkinci Dünya Savaşı'nın son senesinde Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması ile yaşanmıştır. Böyle olmakla birlikte bu sürecin oluşumunda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinden 1945 yılı başı itibariyle sesini duyurmaya başlayan milletvekilleri son derece etkin rol oynamışlardır. Bu vekillerden dördü, aynı yılın haziran ayında verdikleri takrirle demokrasiye biraz daha yaklaşabilmeyi talep etmişse de reddedilmişlerdir. Kabul görmeyen fikirlerini basın yoluyla topluma ve iktidara duyurmaya çalışan aynı dört vekilden üçü 1945'in sonbaharında partilerinden ihraç edilmişlerdir. Refik Koralıtan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in gazetelerden seslenme çabalarının böyle netice bulması, geriye kalan muhalif vekil Celal Bayar'ın da istifasını beraberinde getirmiştir. Kuruluş sürecini geçirdikleri 1945 sonbaharında, basından gördükleri destekle güçlenen dört muhalif, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulduğunu basın aracılığıyla duyurmuştur.

Gazetelerdeki eleştirel yazılarından dolayı dışlananlar tarafından kurulan DP'nin muhalefette kaldığı yaklaşık dört buçuk yıllık süre zarfında “demokrasi” kelimesinin fazlasıyla kullanıldığı, basına yönelik uygulamaların yoğun olarak eleştirildiği görülmektedir ki bu muhalif duruşun gazeteciler tarafından tasvip ve takdir edildiği de gözden kaçmamaktadır. Buradan hareketle gazetelerden topluma ulaşan demokratların hürriyet ve demokrasi merkezli politik söylemleri, 1950 genel seçimlerinde iktidarı belirlemede büyük rol oynamıştır. 14 Mayıs 1950 itibariyle iktidarı devralan DP, basın da dahil “diğer güçlerin” desteği ile geldiği bu mevki koruma noktasında da onlarla iletişim halinde olması gerekirken tersine zaman içinde yanından uzaklaştırır hale gelmiştir. Toplumdan aldığı güçle hareket eden ve onun kendisine hissettiği duyguların ve görüşlerin değişmemesi için çabalayan yeni iktidar, toplumla arasında yakınlık sağlama misyonunu üstlenenleri diğerlerinden daha kıymetli görmeye başlamıştır. Çünkü iktidar için asıl olan halkın kendisini istemesi halinin devam etmesidir ve bu gayeyle politikalar üretilmektedir. Bunun önünde durulması kaybetmek demek olduğu için önüne geçilmelidir. Önünde durulması gereken ilk güç de muhalefet eden gazeteler olmalıdır.

Sadece DP iktidarı için değil, öncesi ve sonrasındaki dönemler için de geçerli olan bu fikrin karşısında yer alan muhalefet partileri de yine basının desteği ile toplumdan güç almayı benimsemişlerdir. Bu minval üzere şekillenen siyasi yapılanmada kısaca gerek iktidar gerekse muhalefet topluma ulaşabilmek, onu yanına çekebilmek veya yanında tutabilmek için gazetelerle birlikte hareket etmişlerdir. Gazetelerin ise kendine yakın hissettiği parti veya partilerin sesini duyurmada, bir nevi propagandasını yapmada yoğun uğraşı gösterdiğini fark etmekteyiz. Bu uğraşının dozajı elbette eleştirilen partinin veya partilerin tepkisini doğal olarak etkilemiştir. Eleştirilen partinin iktidar mevkiinde olması da tepkinin birtakım cezalarla gösterilmesine yol açmıştır.

Siyasi tarihimizin pek çok döneminde basına yönelik cezaya dayanan uygulamalar görülmektedir. Ancak iktidar-basın ikileminde tarihsel süreçten bahsedilirken ilk akla gelen dönem genellikle 1950’li yıllar olmaktadır. Dönemin hareketliliği, demokrasi kavramının olumlu yahut olumsuz manada sürekli gündemde olması ve 1960’ın ortasında demokrasiden uzak bir şekilde son bulması dikkatleri bu sürece çekmektedir. Demokrasi, hürriyet gibi kavramlarla ilgili konuşulmaya başlandığında da konu muhakkak 1950’de basının durumuna, basına ispat hakkının tanınmasına getirilmektedir. Konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte hala cevabı verilememiş soruların olduğuna dair hissedilen izlenim, bu sürecin daha birçok kez yazılacağını göstermektedir. Buradan hareketle konuya dair soruların azaltılması amacıyla, özellikle farklı kesimlerden gelen soruları yanıtlamaya yönelik hazırlanan bu çalışma, arşiv belgeleri, süreli yayınlar, hatıralar ve tetkik eserlerin değerlendirilmesiyle şekillenmiştir.

1954 Genel Seçimleri Sonrasında Demokrat Parti

2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri ile %62,46 oranında oy elde eden DP’ye karşı, ana muhalefet partisi olan CHP’nin %37,54’lük oranda kalması¹ Türkiye’de siyasal denge noktasında yaşanan sıkıntıları artıracak derecede mühim rol oynamıştır. CHP’nin üç, Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin bir ilde milletvekili çıkarabildiği 1954 seçimlerinde 57 ilde kazanan DP’nin² muhalif partiler karşısında neredeyse bütün gücü elinde bulunduran hali, TBMM’nin X. Dönemindeki genel görünümü olarak rahatlıkla değerlendirilebilir.

Seçim sistemindeki sorunlara bağlı olarak, daha da açıklayıcı bir ifadeyle çoğunluk sistemi³ nedeniyle 2 Mayıs’ın Demokratların ezici üstünlüğüyle neticelenmesi, demokratik noktada zamanla çoğalan sıkıntılara yol açmıştır. Meclis’te alınacak kararların Demokratların fikirleri doğrultusunda şekillenecek olması durumu, muhaliflerin etkisiz kalacakları realitesini bu dönemde sıkça karşımıza çıkarmaktadır ki özellikle basın vasıtasıyla ‘otoriter rejime doğru gidiş’, ‘anti demokratik işleyiş’ temalı

¹ BCA, Fon Kodu: 030100/Yer No: 52.311..1/Dosya: D5, 27 Ekim 1957, s. 5.

² “Meclis 14 Mayıs’ta İlk Toplantısını Yapıyor”, Milliyet, 5 Mayıs 1954.

³ “Çoğunluk sistemi fikrinden yola çıkan ve çoğu kez ciddi ölçülerde eksik temsile yol açan seçim sistemlerinde, siyasal partilerin aldıkları oy oranı ile parlamentoda temsil oranları arasında genellikle açık bir uyumsuzluk görülür. Görece sayısal büyüklüğe sahip siyasal yapılar, parlamentoda çok daha avantajlı şekilde temsil imkânı bulurlar ve bu nedenle diğer siyasal gruplarla uzlaşma ihtiyacı duymazlar. Sonuçta, özellikle çatışmacı kültürlerin hâkim olduğu toplumlarda, siyasal fay hatlarının daha da derinleşmesine yol açılabilir.” Bkz. Akyıldız 2016, s. 127.

tenkitler yoğun olarak gözlemlenmektedir. Basından ayrı muhalif partilerin de eleştirilerini sertleştirdiği X. Dönemin belki de en bariz özelliği DP içinden de farklı seslerin çıkmaya başlamasıdır. “Demokrat Parti Meclisi” diyebileceğimiz X. Dönem Meclisinde parti içindeki ve dışındaki muhalif kanadın sesi çıksa da bu kanadın belirleyici rol oynayamadığını söylemek gerekir.

DP’den IX. Dönemde Erzurum, X. Dönemde Trabzon Milletvekili seçilen Emrullah Nutku’nun “*Milletvekili oranı çok nispetsiz... Ekseriyet sisteminin cilvesi bu, hem de haksızlık. Eğer bu devreyi de, geçen devrede olduğu gibi, kavga dövüş geçireceksek zavallı muhalefet partilerinin vay haline*”⁴ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere parti içinden de DP’nin durum ve tutumunu demokrasi dışı bulanlar vardır ve bu kesimde yer alanların sayısı giderek artmıştır.

18 Mayıs 1954’te Resmi Gazetede yayınlanmasıyla⁵ icraatına başlayan III. Menderes Hükümeti⁶, TBMM’de istediği kararları tek başına çıkarabilecek olmanın verdiği özgüven içinde kanunlarda birtakım değişikliklere gitmiştir. Esasen DP, 1950-1954 arasında da Meclis’e getirdiği tasarıları kendi milletvekillerinin oyları ile geçirebilecek çoğunlukta ve bu dört yılda da pek çok radikal karara gidilmiştir. Ancak Menderes’in de söylediği üzere ilk dört yıl “intikal devresi”dir. Kanunlarda yapılan değişikliklere gelen tepkiler ise azımsanmayacak derecede önem arz eden boyutlara ulaşmıştır. Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında ‘Nevşehir’ Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun” sadece bu dönemde değil, 27 Mayıs 1960 Darbesine kadar giden süreçte ve Yassıada Mahkemelerinde de önemi hissedilen bir gelişmedir. Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile iktidar, özellikle üniversite ve yargıyı karşısına alarak yeni muhalif kanatlar yaratmıştır. Çalışmaya konu edilen “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” ise bu döneme damgasını vurmuştur ve bu önem 27 Mayıs sürecinde de kendini hissettirmiştir.

Basına İspat Hakkı Tanınma Meselesi Kapsamında Ele Alınması Gereken Kanun Maddeleri

Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanunun yol açtığı İspat Hakkı Meselesinin temelinde, 1 Mart 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza

⁴ Nutku 1979, s. 275.

⁵ Resmi Gazete, 8710, 18 Mayıs 1954.

⁶ 17 Mayıs 1954’te Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a sunulup aynı gün TBMM’de okunarak kabul edilen Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir: “Başvekil: Adnan Menderes, Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı: Fatin Rüştü Zorlu, Devlet Vekili: Mükerrer Sarol, Devlet Vekili: Osman Kapani, Adliye Vekili: Osman Şevki Çiçekdağ, Milli Müdafaa Vekili: Etem Menderes, Dahiliye Vekili: Namık Gedik, Hariciye Vekili: Fuat Köprülü, Maliye Vekili: Hasan Polatkan, Maarif Vekili: Celal Yardımcı, Nafia Vekili: Kemal Zeytinoğlu, İktisat ve Ticaret Vekili: Sıtkı Yırcalı, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili: Behçet Uz, Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Emin Kalafat, Ziraat Vekili: Nedim Ökmen, Münakalat Vekili: Muammer Çavuşoğlu, Çalışma Vekili: Hayrettin Erkmen, İşletmeler Vekili: Fethi Çelikbaş”. Bkz. BCA, Fon Kodu: 0301007Yer No: 55.332..2/Dosya: E1, 17 Mayıs 1954, s.2; TBMM ZC, X. Dönem, Cilt I, 17 Mayıs 1954.

Kanunu'nun 480. ve 481. Maddeleri vardır. Bahsi geçen kanunun ilgili maddeleri 480 ve 481. Maddelerdir. 480. Maddeye göre “Her kim toplu veya dağınk bir kişi ile ihtilat ederek diğer bir şahıs hakkında bir Madde-i mahsusa tayin ve isnadiyla halkın hakaret ve husumetine maruz kılacak yahut namus ve haysiyetine dokunacak bir fiil isnat ederse üç aydan otuz aya kadar hapse ve elli liradan beş yüz liraya kadar ağır ceza-i nakdiye mahkûm olur. Eğer bu cürüm, umuma nesir veya teshir olunmuş yazı veya resim veya sair nesir vasıtalarıyla irtikâp olunmuş ise, failin göreceği ceza bir seneden beş seneye kadar hapis ve iki yüz liradan aşağı olmamak üzere ağır cezayı nakdidir” demektedir. 481. Madde ise Geçen maddede beyan olunan cürümün faili beraat etmek için isnat ettiği fiilin sıhhatini veya sayı ve mütevatir olduğunu ispat etmek isterse bu iddiası kabul olunmaz. Fakat 1-Tecavüz olunan şahıs bir memur bulunup da 266 ve 268. Maddelerde beyan olunan ahval müstesna olmak üzere isnat olunan fiil icra-i memuriyete taalluk eylediği, 2-İsnat olunan fiilden dolayı tecavüz olunan şahıs hakkında takibat icrasına başlanmış olduğu, 3- Müşteki ikame ettiği davadan dolayı icra kılınan muhakemeyi kendisine isnat olunan fiilin sıhhat ve âdemi sıhhatine dahi teşmil etmeği sarih surette bizzat talep eylediği takdirde hakikat maddenin ispatı iddiası aynı mahkemece kabul ve tetkik olunur. Şu halde mütecavizin isnat eylediği fiil sabit olur yahut bundan dolayı aleyhine isnat olunan şahıs mahkûm edilirse isnat eden şahıs hakkında dava ve ceza sakıt olur. Şu kadar ki bu madde müstesniyatının tabiki için tecavüzün aşağıdaki maddede beyan olunan cürümü teşkil etmemesi şarttır.”⁷

Bu maddelere göre kimse, ispat edebilecek halde de olsa birisini suçlayamazdı. Eğer suçlarsa ve bu suçlama basın yoluyla yapılırsa cezası da katbekat artmaktaydı. Ancak memurlar için bu maddelerin bir istisnası olmuş, memurlarla ilgili iddiaları ispat edebilmek için deliller ortaya koyabilmek mümkün hale gelmiştir. Siyasi çevrede yer alanlar ise Yargıtay'ın 1949 tarihli İçtihadı birleştirme kararıyla devlet memuru sayılmamaları gerekçe gösterilerek suçlanamayacaklar arasında yer almıştır. Böylece hükümet yetkilileri hakkında basında iddiada bulunanlar, bu yetkililerin izni alınmadan iddialarla ilgili delilleri yayınlamayacaklardı. Yargıtay tarafından verilen bu kararın, DP tarafından değişiklik yapılarak hükümsüz hale getirilmesinin istenmesi,⁸ DP içindeki muhalif yapılanmayı göstermesi yönünden önemlidir.

İspat Hakkı meselesi ile ilgili ele alınması gereken bir başka konu ise 25 Temmuz 1931'de kabul edilen Matbuat Kanunu'dur. 8 Ağustos 1931'de yürürlüğe giren bu kanunun 29. Maddesi ile kişilerin özel hayatlarıyla ilgili yayın yapanlar bir aya kadar hapis ve 50 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılmışlardır. 30. Madde ile de TBMM Azası, İcra Vekilleri Heyeti ve resmi heyetlerle devlet memurlarının haysiyetini ihlal eden yayınlar dolayısıyla üç ila altı ay arasında hapis ve 100 liradan az olmamak üzere ağır para cezası getirilmiştir. Aynı kanunun 34. Maddesiyle bilerek yanlış metin veya birine atfedilmiş belgeler ya da doğru ama içeriği tahrif edilmiş metinler yayınlayanlar bir hafta ile bir ay arasında hapis ve 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilmişlerdir. 48. Madde ise memurun görevine dair yayınlar hakkında kendisinin ya da

⁷ Türk Ceza Kanunu: 765, *Kanunlar Dergisi*, Cilt IV, <http://www.tbmm.gov.tr>

⁸ Demirel 2011, s. 260.

makamın cevabını yayın yapan gazete ya da derginin yayınlaması gerekliliği ile ilgilidir.⁹ Matbuat Kanununda Atatürk Döneminde 1932, 1933, 1935 ve 1938 senelerinde beş değişiklik yaşanmıştır. 6 Mayıs 1940'ta yapılan değişiklikler arasında ise yukarıda verilen 30. Madde de vardır. Bu maddeye eklenen değişiklikle “*milli hisleri inciten veya maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler elli liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılmışlardır.*”¹⁰ Matbuat Kanununda ayrıca 18 Haziran 1946 ve 24 Eylül 1946 tarihlerinde de değişikliğe gidilmiştir.¹¹

Tüm bu değişiklikler ve 1931 tarihli Matbuat Kanunu, 5680 sayılı Basın Kanunu ile kaldırılmıştır.¹² Yeni kanuna göre hükümet iznine ya da ruhsatına lüzum kalmadan gazete ve dergi çıkarılabilecek, olumsuz intiba bırakmış olanların gazetecilik yapmalarının önündeki engeller kaldırılacak, basın suçlarıyla ilgili özel mahkemeler kurulacak, basın yoluyla işlenen suçlarda gazete sahiplerinin cezai sorumluluğu olmayacaktı.¹³ Ancak basına dair bu pozitif gelişmelerde 1954 genel seçimleri öncesinde bozulmalar yaşanmaya başlamıştır. İspat Hakkı meselesinin doğmasına sebebiyet veren hal, 1954 seçimleri öncesinde Menderes Hükümeti'nin 9 Mart 1954'te basınla ilgili olarak “*Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*” çıkartmış olmasıdır. Bu kanuna göre; namus, şeref ve haysiyete hakaret edilmesi; itibar zedeleyici, şöhrete ve servete zarar verici haberlerle oluru alınmadan özel veya aile durumunun yayınlınması, bunların yapılacağına dair kişilerin tehdit edilmesi halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin ila on bin lira arası ağır para cezası getirilmekteydi. Eğer bu suç resmi görevlilerle ilgili olarak işlendiyse ceza üçte birden yarıya kadar arttırılabilecekti. Bahsi geçen suçlar hakkında soruşturma başlatmak için şikâyet gerekmemekteydi. Ama Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturmaya başlamadan önce mağdurun yazılı muvafakatini almak durumundaydı. Ülkenin siyasi ve mali itibarını sarsacak ya da halkı kışkırtacak şekilde yalan haber yapan veya elde bulunan bir belgeyi yayınlayan bir ila üç yıl arasında hapis ve 2500 liradan az olmamak kaydıyla para cezası ile cezalandırılacaktı. Bu para cezalarının beş katının yayın sahibinden veya yayıncıdan alınmasını da mahkeme isteyebilecekti. Bu hükümlerin yerine getirilmesi görevi ise Bakanlar Kurulu'na verilmekteydi.¹⁴

Konuyla ilgili yapılan 7 Mart 1954 tarihli Meclis oturumunda Başbakan Adnan Menderes, basının tenkit ederken serbest olmasını sağlamak kadar diğer vatandaşların da namus, şeref ve haysiyetlerini korkusuzca yaşamak haklarını temin etmek gerekliliğinden bahsetmiş; konuşmasında seçimlere az bir zaman kala kendileri için aleyhte olmasına rağmen bu konuyu gündeme getirdiklerine dikkat çekmiştir. Menderes'e göre görüşülen kanun bir sansür kanunu değildir ve fakat milletvekillerinin, hükümetin nasıl çalıştığının, devlet işlerinin nasıl yürüdüğünün savcılığını yapacak olan da basın değil, Divan-ı

⁹ *Resmi Gazete*, 1867, 8 Ağustos 1931.

¹⁰ *Resmi Gazete*, 4501, 6 Mayıs 1940.

¹¹ *Resmi Gazete*, 6336, 18 Haziran 1946; *Resmi Gazete*, 6416, 24 Eylül 1946.

¹² *Resmi Gazete*, 7564, 24 Temmuz 1950.

¹³ Cantek 2015, s. 423.

¹⁴ *Resmi Gazete*, 8660, 17 Mart 1954.

Ali'dir.¹⁵ Böyle olmakla beraber Öymen'in eleştirdiği nokta o dönemde Meclis soruşturmasının pek de uygulanmadığına yöneliktir.¹⁶ Netice olarak yaklaşık dört sene sonrasında 5680 sayılı kanunun ilk maddesindeki "basın serbesttir" hükmüne uymayarak gazetelere, gazetecilere ve yayıncılara getirilen sınırlandırma sadece basını değil, siyaseti de oldukça etkilemiştir. Buna göre artık basının ispat etme hakkına dokunuluyordu ki çıkarılan bu kanun, basın ile iktidarın ilişkilerinin bozulmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak bu bozulmanın kanun çıkar çıkmaz yaşanmadığını söyleyelim. Hatta çoğu basın mensubu iktidarın bu icraatına olumlu bir yaklaşım da göstermiştir.

III. Menderes Hükümeti Döneminde Basına Dair Politikalar

Seçimlerin öncesinde çıkmış olan "*Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*" basın ile ilişkilerde hemen gerginlik yaratmamıştır. Nitekim Ahmet Emin Yalman 1954 Kasım ayında Uluslararası Basın Enstitüsü'nün yayınladığı dergide "*Muhalefet partilerinin isterik saldırıları ile onların arkasına gizlenen komünistlerin yıkıcı çalışmaları arasında bir ayırım çizgisi çekmeye imkân yoktur. Hürriyet yalnız bir hoşgörü havası içinde yaşayabilir. Ceza yasalarındaki değişiklikler, belli başlı gazete başyazarlarına danışılarak hazırlanmıştır. Biz hürriyetimiz için bu değişikliği kabul ettiğimizi bildirdik. Bütün ömrünü Türkiye'deki hürriyet ve demokrasi hizmetlerine vakfetmiş bir gazeteci sıfatıyla size söyleyebilirim ki bugünkü durumu birtakım kıstaslarla ölçmek yanlıştır*"¹⁷ demiştir. Oysaki Yalman anılarında da belirttiği üzere 1954 seçimlerinin sonrasında Menderes'i "değişmiş bir adam" olarak görmüştür, çünkü başbakan "*halkın coşkun güvenini*" fark edinceye değin "*ikinci meclis yerine koyduğu on beş kişilik seçme bir gazeteci grubuyla yürüttüğü işbirliğine tekme vurmuştur*". Bu seçme gazeteciler içinde Vatan gazetesi başyazarı olan Ahmet Emin Yalman'dan ayrı, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfki Atay, Ali Naci Karacan, Mümtaz Faik Fenik, Selim Ragıp Emeç ile sıkı bir işbirliği içinde olunmuştur.¹⁸ Dolayısıyla Uluslararası Basın Enstitüsünde yaptığı konuşmada geçen "*danışılan gazeteciler*" arasında bu isimlerin yer alabilmiş olma olasılığı bulunmaktadır. Ayrıca Yalman anılarında Adnan Menderes'in 20 Aralık 1952 tarihli basın toplantısından bahsederken basınla sıkı işbirliğinden söz etmiş ve şu isimleri vermiştir: "*Ahmet Emin Yalman (Vatan), Sedat Simavi (Hürriyet), Cevat Fehmi Başkut (Cumhuriyet), Safa Kılıçoğlu (Yeni Sabah), Habib Edip Törehan (Yeni İstanbul), Necmeddin Sadak (Akşam), Selim Ragıp Emeç (Son Posta), Ali Naci Karacan (Milliyet), Cihad Baban (Son Saat), Falih Rıfki Atay (Dünya), Nihat Erim (Ulus), Faruk Gürtunca (Her Gün), Mithat Perin (İstanbul Ekspres), Mehmet Asım Us (Vakit), Mümtaz Faik Fenik (Zafer), Cavit Oral (Hür Ses), Adnan Düvenci (Demokrat İzmir), Şevket Bilgin (Yeni Asır)*".¹⁹ Ahmet Emin Yalman gibi düşünen ve düşündüklerini kaleme alan gazetecilerin fazla olduğu ve sıkı işbirliği yaşanan

¹⁵ TBMM ZC, IX. Dönem, Cilt XXIX, 7 Mart 1954.

¹⁶ Öymen 2009, s. 469.

¹⁷ BCA, Fon Kodu: 30100/Yer No: 55.338.10/Dosya: E2, 29 Eylül 1954.

¹⁸ Yalman 1971, s. 308, 317.

¹⁹ Yalman 1971, s. 298.

bir dönemin ardından iktidar ile basın arasında açılması ise Hüseyin Cahit Yalçın'a verilen ceza ile başlamıştır.

23 Eylül 1954'te Ankara Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi Hüseyin Cahit Yalçın'a Yeni Ulus'ta kaleme aldığı "*Kabahat Sebepleri Olanlarıdır*", "*İlk Kardeş Kanı*", "*Bir Başbakan mı Konuştu*", "*Demokratların Harici bir Muvaffakiyeti Daha*" isimli yazılarında Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye hakaretten açılan dört davadan 26 ay 20 gün hapis ve 4447 lira para cezası vermiştir. Ayrıca aynı tarihte Cemal Sağlam 46 ay 20 gün hapis ve 7777 lira para cezası, Nihat Erim ise gazetesinin sahibi olduğu için 22.222 lira para cezasına çarptırılmıştır. Bundan ayrı aynı gazeteden İbrahim Cüceloğlu'nun Başbakan Adnan Menderes'e hakaretten 8 ay hapsine karar verilmiştir. Yine Ethem Menderes ve Kemal Aygün'e Mehmet Özdemir davası sebebiyle hakaret eden Cüceloğlu 16 ay hapis, Cemal Sağlam 16 ay 20 gün hapis, Nihat Erim 13.000 lira para cezası almışlardır²⁰. Bu cezalardan, özellikle Hüseyin Cahit Yalçın'ın, yaşından dolayı dikkat çekmiş; Yalçın'ın 1 Aralık 1954'te Şişli'deki evinden Üsküdar Cezaevi'ne götürülmesi büyük tepki toplamıştır²¹. Sağlık nedenleriyle Şişli Çocuk Hastanesi Ortopedi Bölümüne götürülen Yalçın, Anayasanın 42. Maddesine binaen serbest bırakılmış²²; Mart 1955'te de cezası bitmeden salıverilmiştir. Ancak yaşanan süreç, iktidara karşı tepkili bir basın muhalefeti yaratmıştır²³. Yalçın'ın ceza almasından kısa süre sonra basında Meclis'in yeni döneminde bazı milletvekillerinin "*14 Mayıs 1950'den sonra hükümetin manevi şahsiyetine, iktidara ve iktidarın ileri gelenlerine karşı işlenmiş basın suçlarının affı için*" kanun teklifi sunacaklarına dair haberler çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyet'te çıkan bununla ilgili haberde ayrıca 14 Mayıs'tan beri İstanbul, Ankara ve İzmir'den 18 gazetecinin (Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Ali İhsan Göğüş, Safa Kılıçoğlu, Hüsnü Söylemezoğlu, Cemal Sağlam, Orhan Birgit, Nusret Safa Coşkun, Ratip Tahir Burak, Nizameddin Nazif, İbrahim Cüceloğlu, Sadık Aldoğan, Fuad Arna, Necmi Onur, İlhan Başçı, Nureddin Ardiçoğlu, Rıfat Ekinci, Orhan Rahmi Gökçe) 6-65 ay arasında hüküm giydiği bilgisi de verilmiştir.²⁴ Kabacalı da bu dönemde özellikle Ulus, Halkçı ve Akis aleyhinde davalar açıldığını ve Şinasi Nahit Berker, Metin Tokar, Ülkü Arman, Nihat Subaşı, Fethi Giray, Beyhan Cenkçi, Kurtul Altuğ, Yusuf Ziya Ademhan, Bedii Faik, Ali İhsan Göğüş, Safa Kılıçoğlu gibi pek çok gazetecinin basın suçlusu olarak görüldüğünü belirtmektedir²⁵.

²⁰ "Hüseyin Cahit 26 Ay Hapse Mahkum Oldu", Cumhuriyet, 24 Eylül 1954. BCA, Fon Kodu: 30100/Yer No: 55.338.10/Dosya: E2, 29 Eylül 1954.

²¹ Aynı gün CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Meclis Grubu kararı ile Hüseyin Cahit Yalçın'a şu telgrafi çekmiştir: "Hürriyet ve demokrasi uğrunda şanlı ve şerefli mücadelelerinizin hesapsız Türk nesillerinde kökleştirdiği ideal kuvvetlerin size gurur ve huzur vermesini ve daha birçok şerefli hizmetlerde muvaffak olmanızı niyaz eder, uzun ömürler dileriz." Bkz. Turan 2000, s. 337.

²² Uyar 2017, 149-150.

²³ Topuz 2011, s. 197.

²⁴ "Basın Suçlarından Mahkum Olanlar", Cumhuriyet, 27 Eylül 1954.

²⁵ Kabacalı 1994, s. 238-239.

Bu dönemde basınla ilgili yasaklamalara yurt dışından da tepki geldiği²⁶ söylenmekle beraber bunun sebebinin daha farklı olabileceği de düşünülmelidir. Yani sadece Türk basınına değil, yabancı basına da yönelik yasaklamalar yurt dışından tepkilerin gelmesinde çok daha etkili olmuştur diyebiliriz. Nitekim bu süreçte hükümet, dış yayımlarla ilgili yasaklamalara da gitmiş; bunların ülkeye sokulmalarını yasaklamıştır. Bunlardan birkaç tanesini İtalya’da basılan “Il Pianeta Russia”²⁷, Paris’te basılan “Nus” adlı dergi²⁸, “Nas-Pat” (Bizim Yolumuz) adlı broşür²⁹, “Haber Belleteni-Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu” başlıklı bültenler³⁰, New-York’ta yayınlanan “Political Prisoners Relief Committee” adlı dergi³¹, Amerikalı Ray Broek’in yazdığı “Ghoston Horseback”³², “Mücerrebat-El-Deyrebiyyil-Kebir” adlı Arapça kitap³³ şeklinde yazabiliriz. Ancak genel bir değerlendirme yapılacak olursa DP Döneminde “Komünizm, Kürtçülük, Ermenilik, Rumluk, Misyonerlik ve dini propagandalar ile Türklüğe hakaret eden, komşu ülkelerle ilişkilere zarar veren, devlet büyükleri aleyhinde olan yayınlar hakkında yasaklamalar getirildiğini söylemek gerekir.³⁴ Bu yasaklamalarla yurt dışından da tepkilerin geldiği bir dönemde yurt içinde basından ayrı, siyasi sahada da muhalefetin şiddetlenmesi ise bu kanunla eşzamanlı olmuştur.

Basına dair politikalar sebebiyle muhalefet partilerinin yanı sıra DP içinde de sert mücadeleler kendisini göstermiştir. Örneğin Emrullah Nutku’nun kitabındaki 30 Aralık 1954 tarihinde not düştüğü şu sözler parti içi ayrılıkların hangi fikirle şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir: *“Partimiz iktidarının bugüne kadar olan icraatı, muhalefetteki şöyle dursun, hükümet programlarındaki güzel vaatlerin tersine tecelli etmiştir. Hele son çıkarılan (Neşir yoluyla yapılan hakaretler) e dair kanun, kurulduğumuz günden beri savunduğumuz basın hürriyetini büyük çapta zedelemiştir. Ne yapalım bunun bütün vebali başta Menderes olmak üzere DP Grubunda.”*³⁵ Nutku’nun bu not düşmesinden yaklaşık bir ay sonra, DP Zonguldak Milletvekili Edibe Sayar, kadınlara ve çocuklara yapılan tecavüzlere dair haberlerin basına yansımalarıyla ilgili soru önergesinde ve “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 sayılı kanunun 1. maddesinin 3. fıkrasının tadili hakkında” kanun teklifinde bulunmuştur.³⁶ 25 Nisan 1955’te de *“tecavüze uğramış olan bir kadının veya çocuğun isim, resim, hüviyet ve adreslerinin teşhir edilmeleri hallerinde suçluların cezalandırılmaları”* gayesiyle sunduğu Basın Kanunu’nun 33. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi üzerinde Mecliste uzun tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda

²⁶ Topuz 2011, 197.

²⁷ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 136.60..6/Dosya: 52-283, Sayı: 4, 25 Haziran 1954.

²⁸ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 136.57..9/Dosya: 52-288, Sayı: 4, 15 Haziran 1954.

²⁹ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 136.73.11/Dosya: 52-293, Sayı: 4, 24 Temmuz 1954.

³⁰ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 136.67.12/Dosya: 52-291, Sayı: 4, 20 Temmuz 1954.

³¹ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 137.77.10/Dosya: 52-296, Sayı: 4, 27 Ağustos 1954.

³² BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 137.90.7/Dosya: 52-297, Sayı: 4, 10 Kasım 1954.

³³ BCA, Fon Kodu: 301812/Yer No: 139.34.6/Dosya: 52-5, Sayı:4, 14 Nisan 1955.

³⁴ Yılmaz ve Doğaner 2006, s. 158.

³⁵ Nutku 1979, s. 281.

³⁶ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 7 Şubat 1955; TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 9 Şubat 1955; TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 16 Şubat 1955.

Sayar'ın teklifindeki 33. Maddeye dair değişikliğin Adliye Encümeninin düzeltmesinden sonraki hali üzerinde durulmuştur. Buna göre Sayar, *“Adabı umumiye ve nizamı aile aleyhine işlenen suçlarda, tecavüze uğrayan kadın ve çocukların isim, resim ve hüviyetlerinin teşhiri ile kanunen evlenmeleri menedilmiş kimseler arasındaki cinsi münasebetlere müteallik haber ve yazıların neşri yasaktır. Hilâfına hareket edenler hakkında 100 liradan 1000 liraya kadar para cezasına hükmolunur”* demektedir. Sayar'ın teklifinin tadil edilmiş hali ise şöyledir: *“1. Kanunen evlenmeleri menedilmiş kimseler arasındaki cinsi münasebetlere dair haber ve yazıların, 2. Türk Ceza Kanunu'nun 414, 415, 416, 421, 423, 429, 430, 435, 436, 440, 441 ve 442. maddelerinde yazılı hükümlere müteallik haber ve yazıların yayınlanması halinde mağdurların isim, hüviyet ve resimlerinin neşri yasaktır. Hilâfına hareket edenler 300 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Tekerrürü halinde 1000 liradan 3000 liraya kadar ağır para cezası veya yedi günden üç aya kadar hapis cezası verilir.”*³⁷

Türk Ceza Kanunundaki bu maddelerin Sayar'ın belirttiği kapsamda, kadın ve çocukların mağduriyetiyle ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Konu dahilindeki görüşmelerin 27 Nisanda da sürdüğünü ve basın hürriyeti konusunun gündeme geldiğini görmekteyiz ki buna dair söz alan Edibe Sayar'ın şu sözleri de mühimdir: *“...Bugünkü müzakeresi sırasında bilhassa gazeteci arkadaşlarımın bu hususta çok hassas konuştuklarına şahit oldum. Arkadaşlarımın bu hassasiyetini tabii görmekteyim; zira her gazeteci kalemi eline aldığı zaman kolay bir şekilde haber yazmak ister. Fakat benim teklifim onların haber yayınlamalarına mani olacak bir hüküm değildir. Hadiseyi ve suçluyu yazacak, mağdurun ismini yazmayacaktır. Burada matbuat hürriyetiyle ne gibi bir alaka görüyorlar ki, gazeteci arkadaşlarım feryadı figan ediyorlar, bunu anlamıyorum. Bilhassa, acaba ecnebi memleketlerde böyle bir kanun var mı? dediler. Biz, bir kanun teklifi yaparken, mutlaka acaba başka memleketlerde böyle bir kanun var mıdır diye etüt mü yapıyoruz, yoksa bu bizim cemiyet için zaruri olduğu için mi bir kanun teklifi yapıyoruz? Gazeteci arkadaşlarımdan özür dilerim, kendileri bunu matbuat hürriyetinin takyidi gibi görmesinler. Bu münasebetle bu kanun teklifim hakkında gazetelerde çıkan yazılardan birkaçını müsaadenizle okumak istiyorum. Vatan gazetesinde eski bir gazeteci arkadaş aynen şöyle yazmaktadır: ‘Lüzumlu bir tasarı’ ‘Eski bir gazeteci olmak sıfatıyla basına mümkün olduğu kadar geniş hürriyet verilmesini isterim. Bu hürriyeti tahdit etmek üzere vakit vakit ortaya çıkan tasarılarından çoğunu lüzumsuz, hatta zararlı bulurum. Fakat son günler zarfında Zonguldak Mebusu Edibe Sayar'ın yaptığı kanun teklifini iyi karşıladığımı söylemeyi bir vazife bilirim’...”*³⁸ Basın hürriyetine dair eleştiri getirenler olmakla beraber Edibe Sayar'ın teklifi, kadın ve çocukların yaşadığı mağduriyetin basın yoluyla onları rencide edecek şekilde duyurulmaması üzerindedir. Bu minval üzere ve Adliye Encümeninin değişiklikleri doğrultusunda 4 Mayıs 1955'te kabul edilmiş, 14 Mayıs'ta ise yürürlüğe girmiştir.³⁹

³⁷ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VI, 25 Nisan 1955.

³⁸ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VI, 27 Nisan 1955.

³⁹ Resmî Gazete, 9006, 14 Mayıs 1955.

Demokrat Parti'nin İç Problemine Dönüşen İspat Hakkı Meselesi ve Parti İçi Tartışmalar

Basına ispat hakkı tanınmamasının parti içi meseleye dönüşmesinin sinyallerini veren gelişme, tam da Edibe Sayar'ın teklifine dair tartışmalar sürerken Türk Ceza Kanunu'nun 481. Maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ile ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Nisan ayının son gününde verilen önerge, bahsi geçen maddenin 16 Mart 1949 tarihli ve üç sayılı tevhidî içtihat kararının kaldırılmasıyla ilgili ekleme talep etmekteydi. Kenan Öner-Hasan Ali Yücel Davası nedeniyle Yücel ve CHP'nin zarar görmemesi adına çıkartılan içtihat kararının kalkması, 1954 genel seçimlerinden sonra Devlet Bakanı olan Mükerrer Sarol başta olmak üzere bakanlara dair iddiaların ispat edilebilmesi için gerekli görülmekteydi.⁴¹ Önergenin altında Fethi Çelikbaş (Burdur), Enver Güreli (Balıkesir), Turan Güneş (Kocaeli), Raif Aybar (Bursa), Seyfi Kurtbek (Ankara), Kasım Küfrevi (Ağrı), Şeref Kamil Mengü (Ankara), Ekrem Ali Can (Kocaeli⁴²), İbrahim Öktem (Bursa), Muhlis Bayramoğlu (Ankara) ve Mustafa Ekinci (Diyarbakır) isimleri yer almıştır⁴³. 3 Mayıs 1955 tarihli DP Meclis Grubunun toplantısına Başbakan Menderes'in katılmaması, bir gün önce tasarı veren milletvekillerinin sesinin daha gür çıkmasına neden olmuştur.⁴⁴ Mükerrer Sarol'a göre toplantıda yaşanan tartışmaların nedeni Fuat Köprülü'ydü. Menderes'in Irak'ta olması nedeniyle toplantıya başkanlık eden Köprülü sorun çıkaranları ya susturamamıştı ya da bilerek sessiz kalmıştı: "*Grubun isyanı karşısında Fuat Köprülü, Nedim Ökmen ve bazı bakanlar hiç oralı olmamıştı. Hükümette sanki sorumlu bakan değilermiş gibi hırçınlıkları, kavgaları keyifli keyifli seyretmişlerdir.*"⁴⁵

İspat Hakkı meselesi 10 Mayıs 1955'te DP Meclis Grubu'nda da tartışılmıştır. Konunun parti içinde sıkıntılar yarattığı Başbakan Menderes'in gruptaki konuşmasından da anlaşılmaktadır. Yeni bir seçimle tekrar iktidara gelen "*DP'nin kuyusunu kazmak için*" yapılanların partiye ve ülkeye zarar vereceğini söyleyen Menderes, basının⁴⁶ ve dışarıdan izleyenlerin kavgaya edildiği, hizip olduğu ve Sosyal Demokrat Parti adında yeni bir parti

⁴⁰ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 2 Mayıs 1955.

⁴¹ Toker 1991, s. 104-106.

⁴² Akşam Gazetesi'nde Sakarya olduğu yazmaktadır. Bkz. Akşam, 15 Ekim 1955. Ekrem Ali Can ve Ekrem Alican adlarıyla 1957 genel seçimleri öncesinde de Sakarya ve Kocaeli için iki ayrı adaylık görülmektedir. Bkz. Çetinkaya 2016, 1441.

⁴³ "İspat Hakkına Dair Teklif Meclis Encümenlerinde", Cumhuriyet, 3 Mayıs 1955; Albayrak 2004, s. 278.

⁴⁴ Uyar 2017, s. 188.

⁴⁵ Sarol 2014, Cilt II, s. 17, 25.

⁴⁶ "Aylar var ki iktidarı elinde tutan partinin mahalli kongreleri, gazetelerin hemen daima Zabıta Haberleri sütununda yer alıyor... Hangi gazeteyi açarsanız açınız bir DP Kongresine polis ve jandarmanın müdahale ettiğini, bir DP Kongresinde delegelerin hadise çıkardığını bir DP Kongresinde adam dövüldüğünü, bir DP Kongresinde silahların çekilmesine hazırlandığını, bir DP Kongresinde yaralananların bulunduğu okuyorsunuz... İktidar partisi öylesine hizipleşmiştir ki, her ocak ve bucakta kanlı bıçaklı olan ve birbirlerini en sefil kelimelerle itham eden iki gurup teşekkül etmiştir" Bkz. "Huzursuzluğun Sebebi", Akis, 14 Mayıs 1955, s. 5.

oluşumuna gidildiği şeklinde fikirlere kapıldığını eklemiştir⁴⁷. DP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın hizip yapıp yapmadığı konusunda bilgisi olmadığını ama böyle bir şeye ihtimal vermediğini söyleyen Menderes'e göre 2 Mayıs seçimlerinden sonra çıkarılan kanunlar mükemmeldi ve "böyle muhalefete böyle kanunlar" gerekmekteydi⁴⁸. Başbakanın kastettiği muhalefeti sadece diğer partiler olarak mı değerlendirmek gerekir, yoksa DP içindeki ayrılıkçılar da bu gruba dâhil edilmeli midirler tartışılır. Ancak ilerleyen süreç, ayrılıkçı veya "İspatçılar" dediğimiz isimlerin yeni bir muhalefet partisi kurduklarını bize göstereceği için ve özellikle bahsi geçen kanuna CHP kadar DP içinden de muhalif duruş sergilendiğinden dolayı Menderes'in sözlerinin geniş kapsamlı olarak algılanması gerektiğini söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili olarak DP içerisindeki görüşmeler süre giderken basınla ilgili yasaklamalar da devam etmiştir. 20 Mayıs 1955'te Akis dergisinin Yazı İşleri Müdürü Cüneyt Arcayürek hükümetin nüfuzunu kırıcı yayın yaptığı için tutuklanmış, ilk üç gün tecritte kalmıştır. Akis'in 4 Haziran 1955 tarihli sayısında ilk üç sayfa Arcayürek için ayrılmış, derginin kapağında da yine Arcayürek'e yer verilmiştir. Adnan Menderes'in "...Alarca mıydı neydi, bu genç tecavüz etmek suretiyle suç işlemiştir ve işlediği suç karşısında hâkimler tarafından verilen kararlar tevkiif edilmiştir. Belki bundan müteebbih olur. Çıktıktan sonra daha iyi bir şekilde çalışmak imkânını bulur" sözlerine karşılık Akis, Menderes'in altı yıl geriye dönüp baksa neredeyse tüm gezilerinde kendisini takip eden Vatan Gazetesi Ankara İstihbarat Teşkilatı'nda çalışan Arcayürek'i göreceğini yazmıştır. Bütün genç gazeteciler gibi Cüneyt Arcayürek'in de Menderesçi olduğunu yazan Akis, iktidarın tekliflerine dönüp bakmadan DP'yi savunduğunu kaleme almıştır.⁴⁹ Arcayürek'in tutuklanmasından bir gün sonra, 21 Mayıs'ta gerçekleşen Meclis oturumunda özellikle İnönü-Menderes arasında yaşanan tartışmalarda ispat hakkı meselesi de gündeme gelmiştir. İnönü ilkokulların gazetelere abone edilmesi⁵⁰ mevzuu üzerinde dururken Menderes ise CHP iktidarında basının hür olmadığından bahsetmiştir. Oldukça yoğun geçen ve 27 Mayıs'tan neredeyse tam beş sene önce başbakan tarafından "ihtilal"ın ilk kez dile getirildiği 21 Mayıs 1955 tarihli oturumda çoğunluğun kabulü ile Meclis 1 Kasım 1955'e değin tatil edilmiştir.⁵¹ Ancak 6-7 Eylül Olayları nedeniyle TBMM, 12 Eylül 1955'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından toplantıya çağırılmış⁵² ve bu toplantıda yaşananlara karşı basının takındığı tavırdan da bahsedilmiştir. Örneğin DP İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacıpulos şunları söylemiştir: "Türk milletinin bütünlüğünü bozan, galeyana getiren maalesef bazı gazeteciler olmuştur. Matbuatın burada hissesi de vardır. Misal mi istiyorsunuz? Geçen gün, yani ayın sekizinde Ulus

⁴⁷ Albayrak 2004, s. 278.

⁴⁸ "Rejim Bahsi", Akis, 14 Mayıs 1955, s. 6.

⁴⁹ "Kapaktaki Gazeteci Cüneyt Arcayürek" Akis, 4 Haziran 1955, s. 3.

⁵⁰ Mükerrerem Sarol tarafından çıkarılan Türk Sesi gazetesine Ankara'daki ilkokulların abone yapıldığına dair bkz. Toker 1991, s. 106. Cüneyt Arcayürek ve Hüseyin Ezer, Çankaya İlkokulu'nda yaptığı çekimlerle iddianın doğruluğunu ortaya koymuşlar, Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün Türk Sesi'ne abone olunmasına yönelik resmi emrini de ele geçirmişlerdir. Bkz. Arcayürek 1985, s. 158.

⁵¹ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 21 Mayıs 1955.

⁵² "Büyük Millet Meclisi Toplantıya Çağırıldı", Cumhuriyet, 8 Eylül 1955, s. 1.

*Gazetesinde şöyle bir yazı vardı: Kiliseleri Rum papazları yakmıştır. Bu olur mu arkadaşlar?*⁵³ 6-7 Eylül Olayları ile ilgili yayınlanan Sıkıyönetim Bildirileri doğrultusunda bu dönemde “*halkı kışkırtıcı her davranış-pankart, bildiri, yayın, haber, bayrak asma- yasaklanmıştır*”. Bu minval üzere sıkıyönetim döneminde Ulus, Zafer, Hürriyet, İstanbul Ekspres, Tercüman, Dünya, Her Gün, Vatan gibi pek çok gazete süreli veya süresiz kapatılmış, bu gazetelerin sahipleriyle yazı işleri müdürlerinin başka yayınları faaliyete geçirmeleri de yasaklanmıştır.⁵⁴ 6-7 Eylül Olayları ile ilgili olarak gündemde değişiklik yaşanmakla beraber Meclisin tatilde olduğu süreç içerisinde basına dair gelişmeler ve gazetecilerin davaları süregelmiştir.

1955’in yaz aylarındaki davalar arasında yer alan Cüneyt Arcayürek’in Ankara Toplu Basın Mahkemesi’nde bir süredir devam eden duruşmasından “esbabı mucibeli kararı sonradan bildirileceği” kaydıyla altı ay hapis ve bin lira para cezası şeklinde karar çıkmıştır. “*Kedi yok ya fareler cirit atıyor*” atasözünün kullanıldığı iki yazısıyla hükümetin nüfuzunu kırdığı iddiasıyla 21 gün tutuklu kalan Arcayürek, savcı yardımcısının Başbakan Menderes’in şahsına hakaret olduğu tasrihi üzerine kefaletle tahliye edilmiş, Akis’in sahibi Metin Toker de 6334 sayılı kanun gereğince beş bin lira para cezasına çarptırılmıştır. Ancak mahkeme iki gazetecinin de yeniden suç işleyebileceklerini düşünerek bu cezaları reddetmiştir. Toker ise “Menderes’ten sonra ikinci adam”⁵⁵ denen Mükerrer Sarol’un girişimiyle açılan davada Ankara Toplu Basın Mahkemesi’nce dokuz ay on gün hapis ve 9333 lira para cezasına çarptırılmıştır.⁵⁶ Toker, Sarol’un sahibi olduğu Türk Sesi gazetesinin devletten yardım aldığını ortaya çıkarmış, bunun üzerine Sarol gazetesini Atıf Sakar ve Oğuz Akal’a sattığını açıklamış, ancak Toker durumun muvazaalı olduğunu iddia etmişti. Sarol’un açtığı davadan her ne kadar Toker aklanmışsa da ve mahkeme beraat vermişse de Yargıtay’ın dediği gibi bakanlara yönelik ispat hakkı söz konusu değildi. Bu durumda Toker cezaevine girmeliydi ve girdi.⁵⁷ Bu süreçte DP’nin Aydın İl Kongresi’nde de ispat hakkı ve İspatçılar ile ilgili farklı gelişmeler yaşanmıştır. İspat hakkı aleyhindeki tek bakan olan Dr. Mükerrer Sarol’un başkanlık ettiği kongrede Halil Özyörük ispat hakkını kötülemez için kürsüye çıkarak ayet okumuştur. Konuşmasında vatandaşların vatandaşlar hakkındaki isnatlarının ispatı isteniyormuş gibi bir tavır sergileyen eski Temyiz Başkanı, asıl konunun gerek “11’li tahrir”de gerekse CHP’nin tasarısında yapılan isnatların ispatından ibaret olduğunu bilmezlikten gelmiştir. “*İspat hakkı isteğinin arkasında gizli maksatlar saklı olduğunu*” söyleyen Özyörük, konuşmasını “*Allah bunların cezasını versin*” diye bitirmiştir.⁵⁸

Çizilen bu olumsuz tablonun şekillenmesi 13 Temmuz 1955 tarihinde Adnan Menderes’in başkanlığında yapılan DP Genel Kurul toplantısında, İspat Hakkı Kanun teklifini ortaya atan on bir kişinin durumunun tartışılacağı önceden belli olmuştur. Kamil Gündeş, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş’ın bulunmadığı Genel Kurul’da

⁵³ TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 12 Eylül 1955.

⁵⁴ Üskül 2015, s. 9

⁵⁵ Çetiner 2005, s. 181.

⁵⁶ “Yurtta Olup Bitenler”, Akis, 2 Temmuz 1955, s. 4.

⁵⁷ Arcayürek 1985, s. 158-160.

⁵⁸ “Yurtta Olup Bitenler”, Akis, 18 Haziran 1955, s. 3.

söz alan Menderes, partide bir “tertiplenme”, Genel Kurul’da da “düzen verme” gerekliliğinden bahsederek DP’deki dalgalanmaları muhalefetin kullandığını, İnönü’nün CHP’nin kazanma şansını düşünürken DP içindeki yaşananları da hesaba kattığını söyleyip konuyu İspatçılara getirmiştir. TBMM Başkanlığı’na kanun teklifinde bulunan on bir milletvekilinin ismini hizipçilikle beraber anan başbakan, teklifi verenlerden Fethi Çelikbaş ve Kasım Küfrevi’nin aynı zamanda Genel Kurul üyesi olmalarına rağmen konuyu kendilerine hiç açmadıklarından yakınmıştır. Menderes, gizliliğinden dolayı bu işin hizipçilik olduğunu; bunun parti disiplini ve sevgisiyle örtüşmediğini; Küfrevi’nin kendisine bu teklifi Mükerrer Sarol için verdiklerini ve Sarol hakkında ellerinde bir suiistimal dosyası olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Ancak yine de bu konunun gruba getirilmeden Meclis’e taşınmasını, teklifi verdiklerinde önce kendisiyle sonra Fuat Köprülü ile görüştikleri halde tekliflerini geri almaya asla yanaşmadıklarını eleştiren Başbakan, “*Mükerrer’le mücadele etmek için basına ispat hakkının verilmesi mi lazımdır?.. İspat hakkı sorumsuz gazetecinin elinde bir tezvîr ve şantaj aleti olur... İstikrarsız idarelere yol açar... Memleketimiz Allah’a şükür siyasi istikrar içerisinde bulunuyor...*” demiştir. Tekel Bakanı Emin Kalafat on bir kişinin tekliflerini geri almaları için kendileriyle konuşulmasını ve bu karara uymalarının gerekliliğinden bahsedilmesini belirtirken; Samet Ağaoğlu ise Çelikbaş ve Küfrevi’ye soru açılmasını, diğerlerine de teklifi geri almaları için Genel Kurul’un aldığı kararın bildirilmesini teklif etmiştir. Ertesi gün devam eden toplantıya katılan Kasım Küfrevi kanun teklifini Sarol için verdiklerini yinelemiştir⁵⁹. “*Mükerrer Sarol hakkında dosya tutmaya ne hacet, bir şey biliyorsanız Genel Kurula veya gruba gelip söylemeliydiniz... Bize delil göstererek suiistimalden bahsedildiği zaman biz bunun üzerinde durmayabilir miyiz? Partimizin içindeki bu temizlik hareketini ille de basına ispat hakkını verdikten sonra yapmayı düşünüyorsunuz, değil mi?*” diyen Menderes, Sarol’un nüfuzunu kötüye kullandığına dair örnek istemiştir. Çağaloğlu’ndaki matbaa binasını ve Asmalı Mescit’te karpuz sergisi olarak gösterilen arsadan bahseden Küfrevi, 1950 sonrası Sarol’un üzerine çıkarılan tapuların Tapu İdaresi’nden öğrenilebileceğini de eklemiştir. Ayrıca kendi başına bu teklifi çekemeyeceğini söyleyerek arkadaşlarıyla görüştüğü takdirde bunun mümkün olabileceğini ifade etmesi üzerine DP cevap beklemeye başlamıştır⁶⁰.

Bu gelişmelere karşın teklifin geri alınmayacağına dair söylentiler kısa süre içinde gündeme oturmuştur. Akşam gazetesi, DP Genel İdare Kurulu’nun partiden ihraç talebiyle on bir ismi haysiyet divanına verme durumunun zayıfladığını, Meclis’in tatilden dönüşü sonrasında görüşülecek bu teklifin bir şekilde karara bağlanacağını yazmıştır⁶¹. Nitekim Ulus da Genel İdare Kurulu üyelerinin ani olarak yaptığı toplantıda ifadelerini aldığı Kasım Küfrevi, Enver Güreli, Ekrem Alican, Mustafa Ekinci, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kamil Mengü ve Muhlis Bayramoğlu’nun etkisinde kaldığına dair haber yapmıştır. Parlamentolar Birliğinde Türkiye’yi temsilen Strasbourg’ta bulunan Fethi Çelikbaş ve Turan Güneş dışında kalan tüm İspatçılar ifade vermişlerdir ve bu kişiler partiden ihraç edilemeyeceğini bildikleri için cesur davranmışlar, Genel İdare Kurulunu

⁵⁹ Burçak 1998, s. 328-330

⁶⁰ Burçak 1998, s. 330

⁶¹ “Gazetecilerin İspat Hakkı”, Akşam, 21 Temmuz 1955, s. 2.

“ikna ederek mağlup etmişlerdir”.⁶² Bu esnada önemli bir gelişme yaşanmış; İzmir’den gelen bir telgrafla, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ “*ispat hakkı isteyen ispatçıları, partiden atma hazırlığında olan Merkez İdare Kuruluna rağmen tasvip etmiş, onlar gibi düşündüklerini söyleyerek açıkça meydan okumuştur*”.⁶³ Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bursa’daki programını yarım bırakarak Ankara’ya gelmiş; Menderes, Sarol ve on birlerin Haysiyet Divanına sevklerini istemeyen Köprülü ile görüşmüştür.⁶⁴ Eş zamanlı olarak, 21 Temmuz’da “*DP’nin Adnan Menderes’ten sonra kongrelerde en fazla alkış toplayan iki numaralı ileri gelen ismi*” Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu⁶⁵ ve Ekrem Hayri Üstündağ’dan ayrı Sabahattin Çıracıoğlu⁶⁶ ve Muhlis Ete de ispat hakkı kanun teklifine imza koymuşlardı⁶⁷. İspatçıların sayısındaki artıştan tedirgin olan Menderes, kısa süre sonra teklifi geri çekmeleri için on birler ile görüşmüşse de sonuç kavgaya kadar varmıştır. Menderes, on birleri “*muhalefetin oyuncuğu*” olarak görmüş, Fuat Köprülü ise İspatçıları desteklemiştir. Bu durum Fuat Köprülü ile başbakanın arasındaki gerginlikte mühim rol oynamıştır. Kıbrıs konusunda da Fatin Rüştü Zorlu’nun ön planda tutulması bunun göstergesi olabilir ki gerek basın gerekse Kıbrıs meseleleriyle giderek artan gerginlik, Köprülü’nün yaklaşık bir sene sonra istifa etmesine neden olacaktır⁶⁸. İspat Hakkı ile ilgili konuların tartışıldığı 1955’in yaz aylarının sonunda yaşanan 6-7 Eylül Hadiseleri de yukarıda belirtildiği üzere basına yönelik yasaklamaları beraberinde getirecektir. Ekimde ise basının ispat hakkına kavuşmasına dair fikirleri doğrultusunda eleştirilen Karaosmanoğlu ve Çelikbaş Genel Kurul dışında bırakılacaklardır.

DP Genel İdare Kurulu’nun hem 7 Ekim 1955’te hem de ertesi gün gerçekleştirdiği toplantısı, ispat hakkı bağlamındaki parti içi muhalefet noktasında önemlidir. Genel Kurul üyesi olan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun kongrede olmasını istemeyen Adnan Menderes’in talebiyle başbakanlıkta toplanan Genel Kurul’da Menderes, parti içindeki muhalefet hareketinin başında Karaosmanoğlu’nun bulunduğunu söylemiştir. Menderes’in “*Genel Kurul ispat hakkı meselesinde noktalarını açıklamış iken Fevzi Lütfü’nün, hem de 6-7 Eylül olaylarının hemen akabinde ve büyük kongrenin toplanacağı günlerde bu teklife katılması parti yönünden ağır bir suçtur; bunun hesabını kendisinden sormayacak mıyız? Bunları yaptıktan sonra, ortada sanki hiçbir şey yokmuş gibi, bir de gelip aramızda oturuyor, böyle şey olur mu?*”⁶⁹ sözlerinin ardından müzakerede söz alan üyeler de Karaosmanoğlu’nun hareketlerini olumsuz bulduklarını söylemişler ve 7 Ekim’de Karaosmanoğlu’nun, 8

⁶² Örtülü 1955, 1-7.

⁶³ Baban 1970, 388.

⁶⁴ “Cumhurbaşkanı Ani Olarak Ankara’ya Döndü”, Ulus, 21 Temmuz 1955, s. 7.

⁶⁵ “Parti Meclisini Bekleyen İş”, Akis, 16 Temmuz 1955, s. 4; “F.L. Karaosmanoğlu Basına İspat Hakkı Tanınmasına Taraftar”, Vakıf, 22 Temmuz 1955, s. 1-2.

⁶⁶ “İspat Hakkı”, Akşam, 30 Eylül 1955, s. 1.

⁶⁷ Burçak 1998, s. 331; Yücel 2001, s. 111.

⁶⁸ Albayrak 2004, s. 279; Koç 2010, s. 93; Önal 2014, 165-171.

⁶⁹ “DP İdare Kurulunda Basına İspat Hakkının Tanınması Meselesi”, Akşam, 9 Ekim 1955, s. 1.

Ekim'de ise Fethi Çelikbaş'ın dinlenmesine karar verilmiştir⁷⁰. Adnan Menderes'in bu iki milletvekilini görmek istememesi üzerine Genel İdare Kuruluna Fuat Köprülü başkanlık etmiştir. Karaosmanoğlu ispat hakkı gibi bir prensip konusunda kendi fikrini savunacağını ve bunda da özgür olduğunu söylerken Çelikbaş'ın yurt dışında olması dolayısıyla kendisinden açıklama beklenmiştir. Konuyla ilgili olarak Çelikbaş'ın düşünceleri oldukça etkilidir: *"İspat hakkı memlekete lazımdır; ağızdan ağza bir sürü dedikodu dolaşmakta olduğu cihetle, bunları önlemek için ispat hakkına ihtiyaç vardır. Bizim kanun teklifimizle Halk Partisinin aynı mesele hakkında verdiği kanun teklifi arasında hiçbir münasebet ve ilgi yoktur. İspat Hakkı Demokrat Partiye kuvvet verecek ve onun daha da gelişmesini sağlayacaktır. Hatta Genel Kurul bu teklifi benimser ve önümüzdeki kongrede bunu ifade ederse fevkalade isabetli bir iş yapmış olur."*⁷¹

Görüldüğü üzere; iki milletvekili de ispat hakkı kanun tasarısına koydukları imzalarını geri çekmeye yanaşmamışlardır. Bu bağlamda Karaosmanoğlu ve Çelikbaş dinlenmelerinin ardından; kendilerine fiil ve hareketleriyle artık Genel Kurulun dışında bırakılmış oldukları ve Büyük Kongre'ye de delege olarak katılmalarına izin verilmeyeceği 10 Ekim 1955'te tebliğ edilmiştir⁷². Bu tebliğle ilgili fikirlerini Çelikbaş⁷³ gazetecilerle paylaşırken Karaosmanoğlu ise bir mektupla⁷⁴ cevap vermiştir. Buna karşın Başbakan Adnan Menderes de Karaosmanoğlu'na bir mektup göndermiştir⁷⁵. Sonrasında

⁷⁰ "İspat Hakkı Meselesi", Vakit, 9 Ekim 1955, s. 1; "DP İdare Kurulunda Basına İspat Hakkının Tanınması Meselesi", Akşam, 9 Ekim 1955, s. 1.

⁷¹ "DP Genel Kurulu Fethi Çelikbaş ve F. L. Karaosmanoğlu'nu Dinledi", Cumhuriyet, 9 Ekim 1955, 1-7; Burçak 1998, s. 331-334.

⁷² "D. Parti ve İspat Hakkı Taraftarları", Vakit, 11 Ekim 1955, s. 1-2.

⁷³ "Gelen tebliğin hiçbir zaman kendisini Genel İdare Kurulu azalığından ve kongre delegeliğinden ıskat edemeyeceğini Genel Kurul'un da buna salahiyeti bulunmadığını söylemiş ve İspat Hakkına dair teklifi kongrede savunacağını, haklı ve haksızın kim olduğunu büyük kongrenin tayin edeceğini ilave etmiştir. Ayrıca mektupta Genel İdare Kurulu azalığını refedici bir cümle bulunmadığını da bildirmiştir." Bkz. "Devlet Vekili Dr. M. Sarol İstifa Etti", Vakit, 12 Ekim 1955, s.1.

⁷⁴ "Dün, Genel Kurul'dan muavinimize imza ettirdiğiniz bir tebliğ aldım. Öteden beri tesanütü bozan bir aza olduğum için benimle birlikte çalışam(a)yacakları ve büyük kongreye de aynı mesuliyeti hamil olarak gidemeyecekleri bildiriliyor. Bunun manasını söyle anladım: Kuruldaki ekseriyet, sükutu ihtiyar etmediğim için saf(ını)larını sıklaştırarak beni cebir ve zorla (ile)dışarıya atmak istemiştir. Bunu aldığım mektuba cevap olarak arz (etmeyi) münasip buldum)ederim. (Hürmetlerimle)" Bkz. "Fevzi Lütfü'nün İdare Kuruluna Cevabı", Vakit, 12 Ekim 1955, s. 1, Burçak 1998, s. 334 (Parantez içinde verilen yerler sadece Burçak'ta yazmaktadır.)

⁷⁵ "Parti içinde tesanütü bozan hareketinizle kendinizi kurul dışı bıraktığınız hakkındaki tebliğimiz üzerine 11 Ekim 1955 tarihli mektubunuzla (kuruldaki ekseriyetin, hicabaver sükûtu ihtiyar etmediğiniz için safını sıklaştırarak sizi cebir ve zor ile dışarı atmak) istediğini cevaben bildirmektesiniz. Evvela şurasını tebarüz ettirelim ki, kurulumuzda tesanütü bozan ikiniz hariç, ekseriyet değil, tam bir ittifak mevcuttur. Üçüncü Büyük Kongre'den sonra işbaşına gelen kurulumuzun 9 Temmuz 1955 tarihine kadar içtimada ittihaz olunan bütün kararlara bizzat iştirak ve imza ederken tek bir muhalefette bulunmamış bir kimsenin aynı kurula karşı (hicabaver sükût) isnadında bulunması külliyan merdut ve menfur bir hareket olduğunda asla şüphe yoktur.

Karaosmanoğlu, Menderes'e cevaben bir mektup yazmış olsa da bu mektubu postaneler kabul etmemiştir. Hatta bu süreçte İspatçıların telefonlarının dinlendiği, 12-13 Ekim gecesi de Çelikbaş'ın telefonunun kesildiği bilinmektedir⁷⁶.

Gönderilen tebliğ Genel Kurul'da bulunan herkesin fikriymiş gibi algılanmamalıdır. Örneğin Genel Kurul üyeleri Sıtkı Yırcalı ve Rıfık Salim Burçak bu tebliğe muhaliftir. Dolayısıyla Genel Kurulu ihtilafa düşüren bu gergin havanın DP'yi sarsmaması için İspatçılarla onların hedefindeki isim olan Mükerrerem Sarol'un ve onun taraftarlarının Büyük Kongre'de karşı karşıya bırakılmaları uygun görülmüştür. Bu sebeple Sarol, Büyük Kongre öncesinde hükümeti zor durumda bırakmamak adına istifa etmiş yahut ettirilmiştir. Ancak Sarol, istifasından sonra Genel Kurul üyeliğine aday olmuştur. Bu gelişme, Genel Kurulun ispat hakkı konusunda tarafsız olmaya çalışacağı şeklinde yorumlanmıştır⁷⁷. Yine de muhalif milletvekillerinin Genel Kuruldan ihraç edilip ispat hakkı konusunun merkezindeki isim olan Sarol'un kurula üye olmasının önünün açılmasını ki düşük bir oyla da olsa Genel Kurul'a üye olacaktır, tarafsızlık olarak değerlendirmek pek de doğru değildir. Sonrasında yaşanan gelişmeler de bize bunu göstermektedir. Bu durum tarafsızlıktan ziyade İspatçılar aleyhinde bir taraflılık olarak düşünülmelidir. Çünkü on dört kişiden müteşekkil Genel Kurul'da zaten sadece Yırcalı ve Burçak muhalif gibi algılanmaktadır. Geriye kalan on iki kişinin İspatçıların aleyhinde olması tarafsızlığın değil, taraflılığın göstergesidir. Bu arada şunu da belirtmek gerekir; Genel Kurul üyelerinin partiden ihracında Kongre'nin yetkili olması şartı⁷⁸, Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'ın ilk olarak sadece kuruldan çıkarılmalarını mümkün kılabilmıştır. Bu şart kaldırıldığına göre artık partiden de ihraç edilmelerinin önü açılacaktır ve sonrasında yaşananlar bunu ortaya koymuştur. Genel Kurul üyesi iki İspatçının bertaraf edilmesi hadisesinde muhalif Demokratlara gözdağı verilmek istenmesi fikri de vardır diyebiliriz. Ancak gelişmeler, bu doğrultuda olmamış ve On birlerin sayısında artış gözlenmiştir.

12 Ekim 1955'te yeni İspatçıların isimlerini Refik Koraltan Genel Kurulda okumuştur. Buna göre; Zeyyat Ebüzziya (Konya), Safaettin Karanakçı (Çanakkale), Behçet Kayaalp (Burdur), Muzaffer Timur (Urfa), İsmail Hakkı Akyüz (Tekirdağ) ve Ragıp Karaosmanoğlu (Diyarbakır) ispat hakkı kanun teklifine katılmışlardır. "İspatçılar"

Kaldı ki bozguncu hareketlerinizden dolayı kendinizi kurul dışı bıraktığınızı tescil suretiyle aramızdan uzaklaştırılmanız vuku bulmamış olsaydı aynı kurul içinde bulunmakta hiçbir zaman tereddüt göstermeyecektiniz. Her meselenin tam bir fikir serbestisi ve vicdan huzuru içinde müzakere ve münakaşa edilerek karara bağlandığı bir kurulda asıl hicabaver olan nokta, bütün kararlara itirazsız imza koyduktan ve kurul dışı bırakılınca kadar, yani beş gün evvelisine kadar aramızda bulunmakta beis görmemek şöyle dursun en küçük bir imada dahi bulunmadıktan başka tesanüdü bozan ve partiyi naili emel olamamaktan mütevellit bir kin ve hırsla parçalamayı hedef tutan kasıtlı hareketi tebarüz ettirildiği zaman bu yolda isnat ve iftirada bulunmaktadır. Ayrıca, bu mucip sebeplerle de haysiyet divanına verilmiş olduğunuzu bildiririz. Başkan Adnan Menderes" Bkz. Burçak 1998, s. 334-335.

⁷⁶ "Fevzi Lütfü ile Çelikbaş'ın Dün Telefonları Kesildi", Akşam, 13 Ekim 1955, s. 1.

⁷⁷ "Devlet Vekili Dr. M. Sarol İstifa Etti", Vakit, 12 Ekim 1955, s. 1, "Sarol Genel İdare Kurulu Üyeliğine Adaylığını Koyuyor", Akşam, 12 Ekim 1955, s. 1.

⁷⁸ "Genel İdare Kurulu, Görüşülecek Meseleleri İnceliyor", Akşam, 10 Ekim 1955, s. 1.

yahut “On birler” olarak adlandırılan ve yayın organlarının sansür edilmesinin kolaylaştırılmasına olumsuz bakan grup, kısa süre içinde büyümüş ve isimleri de “On dokuzlar” olarak değişmiştir⁷⁹. Bu arada Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek’in kanun teklifinden imzasını geri aldığı belirtilmek gerekir⁸⁰. Genel Kurul, Büyük Kongre’de partiyi “ciddi surette sarsacak” olayların yaşanmaması için İspatçıları kongreden önce ihraç etmeyi düşünmüştür⁸¹. Buna bağlı olarak, On dokuzların delegelik sıfatlarını kaldırmak için Haysiyet Divanı’na verilmesi kararlaştırılmıştır. 13 Ekim’de toplanan Müsterek Haysiyet Divanı, On dokuz milletvekilinin savunmalarını göndermelerini kendilerinden istemiştir. Ancak Yusuf Azizoğlu, Halit Zarbun, Rıfat Öçten, Mustafa Akçalı, Nurettin Ertürk, Hamdi Başak, Esat Budakoğlu, Muammer Obuz ve Himmet Ölçmen’den oluşan ve “Şefaatchiler” denen bir grup Haysiyet Divanı’nın acele karar vermemesini, İspatçıların bir hata işlediklerini, kendilerinin delege olarak kongreye alınmalarını, onların da kongrede ispat hakkı konusuna hiç girmemelerini önermiştir. Fakat Başbakan Menderes, kararın kesin olduğunu, yalnız “*her türlü politika hesabını bir tarafa bırakarak, menfaat ve fayda mülahazalarının tamamen dışında olmak şartıyla, samimi bir nedamet hissi içinde iseler*” yine kongreye delege alınmamakla beraber, Haysiyet Divanının çabuk karar alınmasının engelleneceğini söylemiştir. Menderes’in konuşmasının ardından Refik Koraltan’dan Şefaatchilerle konuşup bir değerlendirme metni hazırlaması istenmiştir. Koraltan’ın hazırladığı metne göre; Şefaatchilerin istekleri Karaosmanoğlu ile Çelikbaş’ın Genel Kurul görevlerine iade edilmesi, On dokuzların delegeliklerinin iade edilip kongreye girmelerine izin verilmesi, Zafer gazetesinde İspatçılarla ilgili çıkan yazının Genel Kurulun görüşü olmadığını belirtilmesiydi. Koraltan, On dokuzların ve Şefaatchilerin ağır bastığını söyleyince Menderes, ilk olarak sadece adı geçen kanun teklifine sonradan imza koyanların ve Fethi Çelikbaş’ın ihracının uygun olduğunu söylemiştir. Fakat Rıfık Salim Burçak’ın Çelikbaş’ın da teklifi sunanlardan olduğu için diğerleri gibi onun da ihraç edilmemesini söyleyince sonradan katılan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu (Manisa), Ekrem Hayri Üstündağ (İzmir)⁸², Sabahattin Çıracıoğlu (Bursa), Zeyyat Ebüzziya (Konya), Behçet Kayaalp (Burdur), Muzaffer Timur (Urfa), İsmail Hakkı Akyüz (Tekirdağ), Safaettin Karanakçı (Çanakkale)

⁷⁹ “Büyük Kongre Arefesinde DP İçindeki Huzursuzluk”, Vakıf, 13 Ekim 1955, s. 1, Burçak 1998, s. 335; Yücel 2001, s. 111.

⁸⁰ “DP İdare Kurulunda Basın İspat Hakkının Tanınması Meselesi”, Akşam, 9 Ekim 1955, s. 1.

⁸¹ “Karaosmanoğlu ile Çelikbaş İstifaya Davet Edildiler”, Akşam, 11 Ekim 1955, s. 1.

⁸² Üstündağ ihraç ile ilgili olarak Ankara Palas’ta yaptığı basın toplantısında şunları söylemiştir: “Ben DP’ye yalnız idealimle değil, aynı zamanda kanunla bağlı bir insanım. 70 yaşına gelmiş, mukadderatın faal devlet hizmetlerine fazla imkân vermediği bir zamanda devlet düşkünü, muhteris gibi tabirler caiz görülerek DP’den ihraç edilmek üzere parti haysiyet divanına verilmiş bulunuyorum. Partimizin muhalefet yıllarında demokratik bir nizam tesisi için halka yaptığımız vaatleri yerine şöyle dursun, bugün antidemokratik bir müessesenin kaldırılması hususunda yapılan bir kanun teklifine imza koymak, kendilerince bazı sebepler ileri sürülerek suç sayılmaktadır. Unutulmasın ki her şeyde olduğu gibi siyasette de en büyük silah hakikattir” Bkz. “Ekrem Hayri Üstündağ Dedi ki”, Akşam, 14 Ekim 1955, s. 1.

ve Ragıp Karaosmanoğlu (Diyarbakır) partiden çıkarılmışlardır. İlk on kişi⁸³ hakkında da araştırmaların genişletilmesine yönelik karar alınmıştır⁸⁴. Kasım Küfrevi, 2 Haziran 1961’de Anayasa Davasının On üçüncü Oturumunda yaptığı konuşmada, bu on kişiye Haysiyet Divanından “*öteden beri parti içinde hizipçiliğe devam edildiği, söz de ispat hakkı teklifinde bulunularak muhalefetle birleşmek için ihanette bulunduğundan 24 saat içinde müdafaaamenizi gönderiniz*” şeklinde telgraf geldiğini anlatmıştır.⁸⁵

Bu on kişi eğer haklarında ihraç kararı alınmazsa istifa edeceklerini ve birbirlerinden ne olursa olsun ayrılmayacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca on dokuz İspatçı, basında çıkan haberlere göre Kongreye gitmeyerek o esnada TBMM’de toplanmaya karar verdiğini de duyurmuştur⁸⁶. Ancak Küfrevi’nin ifadesinden delegelik haklarının ellerinden alındığını ve kongre mahallinin polis tarafından çevrilerek kendilerinin içeriye girilmesine engel olunduğunu, protesto telgrafı çekmelerine rağmen kongre başkanlığından yanıt gelmediğini öğrenmekteyiz. Tüzüğün gerektirdiği süre kadar bekledikten sonra da bu on isim basın toplantısı yaparak istifalarını duyurmuşlardır.⁸⁷ Aslında kongre esnasında veya kongreden sonra ihraç edileceklerinin farkında olan on isim istifa ederek bir nevi Menderes’in planlarını bozmuştur diyebiliriz. Tabii bu arada On dokuzların Menderes’i yıpratmak adına kongrede sunmak için hazırladıkları takririn, bir kısmının ihraç edilmiş olması kalanının da kongreye alınmayarak istifaya kadar gitmesi ile işe yaramaması da diğer tarafın planları bozması olarak değerlendirilmelidir.⁸⁸ Her halükârda bu gelişmelerin iktidarı yıprattığı muhakkaktır ve DP içindeki sıkıntı, partiden yapılan çıkarmalarla ve yaşanan istifalarla beraber yok olmamıştır. Aslında öncesinde parti içerisinde kalan durum, şimdi dışarıya da yansımış; hatta sadece basın ve politik çevrelerin değil, halkın da ilgilendiği ve olumsuz baktığı bir meseleye dönüşmüştür. Nitekim Üstündağ ve Karaosmanoğlu’nun ihracının Ege teşkilatını sarsacağı öncesinden tahmin edilmiş olmalıdır. Elbette tüm İspatçıların partiden çıkartılmaması meseleyi daha yumuşak halde bırakmıştır. Şöyle ki Fethi Çelikbaş’ın Burdur’da, Kasım Küfrevi’nin Doğu’da, Enver Görelî’nin Balıkesir’de ve Mustafa Ekinci’nin Diyarbakır’da geniş bir taraftar kitlesinin olduğunu⁸⁹ düşünecek olursak bu isimlerin ihracı karşısında DP’nin Anadolu’da geçireceği sarsıntıyı küçük görmemek gerekir. Hatta 14 Ekim tarihli Akşam’da Burdur ve Ağrı’da çok sayıda partilinin toptan istifa edeceği öğrenilince buralara müfettiş gönderilmesi için harekete geçildiği, başta Manisa ve Burdur olmak üzere çok sayıda vilayet delegelerinin delegeliklerinin Genel

⁸³ Bu on kişi Fethi Çelikbaş, Kasım Küfrevi, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Ali Can, Turhan Güneş, Şeref Mengü, Mustafa Ekinci, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Enver Gürelî’dir. Bkz. “İhraç Kararını Bekleyenler”, Akşam, 15 Ekim 1955, s. 1; “D. Parti Kongresi Saat 10 da Açıldı”, Vakit, 15 Ekim 1955, s. 1-2.

⁸⁴ Burçak 1998, s. 335- 337.

⁸⁵ Gürsoy Naskali 2011, s. 1018.

⁸⁶ “D. Parti Kongresi Saat 10’da Açıldı”, Vakit, 15 Ekim 1955, s. 1-2; “Dün Gece İhraç Edilmeyen On Mebus da Partiden İstifaya Karar Verdiler”, Akşam, 15 Ekim 1955, s. 1.

⁸⁷ Gürsoy Naskali 2011, s. 1018.

⁸⁸ Erer 1963, s. 258-259.

⁸⁹ “Karaosmanoğlu ile Çelikbaş İstifaya Davet Edildiler”, Akşam, 11 Ekim 1955, s. 1; “DP’nin İspat Hakkı Taraftarları İçin Kararı”, Cumhuriyet, 11 Ekim 1955, s. 1-5.

Merkez tarafından reddedilip kendilerine kongreye giriş kartı verilmediği, Çanakkale ve Aydın haricinde Ege delegelerinin hizbi desteklediği, Sarol'un ise en büyük desteği İstanbul'dan gördüğü haberi yapılmıştır⁹⁰.

Dördüncü Büyük Kongre (15-20 Ekim 1955)

DP içinde ispat hakkı konusu ile birlikte kendisini gösteren ikilik, öncesinde de var olan ama inkâr edilen bir mevzuudur. Ancak büyük kongrenin iki yıl⁹¹ geciktirilmesinden de parti içinde hizip olduğu anlaşılmaktadır. Önce sıkıntıların halledilmesi, akabinde kongrenin yapılması düşünülmüş olsa da gerginliklerin artması bu fikri geçersiz kılmıştır. Çünkü DP'deki gerginlikler ayrılmalara kadar varmıştır. Bu durumun önemini Vakit Gazetesi'nde Asım Us "1945'te DP'nin kurulduğu günlerde CHP içerisinde olduğu gibi şimdi de iktidar partisi içerisinde bir ayrılık safhası başlıyor" şeklinde belirtmiştir⁹². Bu önemli benzerlik, Hürriyet Partisi'nin (HP) kurulmasıyla devam edecektir. HP'nin kurulmasına giden süreçte Büyük Kongre'nin ayrı bir yeri vardır. DP'nin IV. Büyük Kongresi, ihraç kararlarının alınmasından birkaç saat sonra, 15 Ekim 1955'te Ankara Büyük Sinema'da 1300⁹³ delegenin katılımıyla başlamış ve ilk olarak faaliyet raporları okunmuştur. Başkan Vekili Fuat Köprülü'nün açtığı ilk günkü toplantıda önce yoklamalar yapılmış, ardından Riyaset Divanı seçimleri gerçekleştirilmiştir⁹⁴. İki kısımdan oluşan raporun siyasi bölümünü Başbakan Adnan Menderes, ekonomik bölümünü ise Maliye Bakanı Hasan Polatkan okumuştur. Genel İdare Kurulu ile ilgili çoğunlukla olumlu duyumlar alınsa da Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman ve Ankara Delegatesi Piraye Bigat⁹⁵ eleştirel mahiyette konuşmalar yapmışlardır⁹⁶. Bigat, 19'ların partiden ihraç edilmelerinin DP'nin tüzük ve prensipleriyle bağdaşmadığını ifade etmiştir⁹⁷. Ayrıca Tokat Delegatesi Mesrur Gürgenç'in aylık 75 liraya geçinen memurlar varken milletvekillerinin 2800 lira maaş almalarını eleştirmesi büyük alkış toplamıştır. İstanbul delegatesi Firuzan Tekil ve Konya delegatesi Fahri Ağaoğlu ise nizamnamenin uygulanışına yönelik eleştirilere cevap vermişlerdir⁹⁸.

⁹⁰ "19lar Haysiyet Divanında Müdafaalarını Yapmamaya Karar Verdiler", Akşam, 14 Ekim 1955, s. 1.

⁹¹ I. Büyük Kongre 7 Ocak 1947, II. Büyük Kongre 20 Haziran 1949, III. Büyük Kongre 15 Ekim 1951'de başlamıştır. IV. Büyük Kongre, 1953'te yapılması gerekirken 1955'te ancak gerçekleştirilebilmiştir.

⁹² Us 1955a, s. 1

⁹³ Delegation kazananların sayısı 1600 küsur olmasına rağmen bunların 400 kadarı çeşitli sebeplerle Ankara'ya gelememişlerdir. Bkz. "D. Parti Kongresi Saat 10'da Açıldı", Vakit, 15 Ekim 1955, s. 1-2; Vakit, Kongreye 1500 delegenin katıldığı yazmıştır. Bkz. "Başvekilin D. Parti 4. Büyük Kongresinde Verdiği Nutuk", Vakit, 16 Ekim 1955, s. 1-2.

⁹⁴ "Başvekilin D. Parti 4. Büyük Kongresinde Verdiği Nutuk", Vakit, 16 Ekim 1955, s. 1-2.

⁹⁵ Piraye Bigat da Kongre'deki eleştirilerinin gürültülere yol açması sebebiyle DP'den ihraç edilmek üzere Haysiyet Divanı'na verilmiştir. Ziraat Bankası çalışanı olan Bigat, aynı zamanda Erzurum'a tayin edilmiştir. Bkz. "Piraye Bigat", 9 Kasım 1955, Akşam, s. 1.

⁹⁶ Burçak 1998, s. 347-348.

⁹⁷ "Piraye Bigat", 12 Kasım 1955, Akis, s. 10.

⁹⁸ "D. Parti Genel idare Kurulu Seçildi", Vakit, 17 Ekim 1955, s. 1.

Farklı isimlerden gelen bu tenkitlere 16 Ekim’de cevap veren Başbakan Adnan Menderes, 3 saat 35 dakikalık bir konuşma⁹⁹ yapmıştır. *“Bu memlekette iftira, isnat ve tezviratın çok mütekâsif bir hale geldiğini ve bunların topyekûn tasfiyeye muhtaç bulunduğunu, böyle bir davayı tahakkuk ettirmek için asgari jurnalciler ve muhterisler kadar cesur olmak lazım geldiğini, bütün bir memleketin takdirle karşıladığı davaları kötümeye kimsenin haddi ve salahiyeti bulunmadığını ve buna asla meydan verilmeyeceğini”*¹⁰⁰ söylemiştir. İspatçılarla ilgili olarak sert bir konuşma yapan Menderes, kongrede bir nevi ihraçlar hakkında savunmasını gerçekleştirmiştir diyebiliriz: *“Bir insan, partimizin bayrağı altında mebus seçilecek, sonra ayrılacak ve bir anonim şirket veyahut dağda bir zeybek topluluğu kurar gibi bir hizip kuracak. Bu tarzda hareket, ahlak kaidelerine uygun olmaz... Bunlar asi çocuklardır, günün birinde gene haneye avdet edeceklerdir diye pek çok sabrettik; fakat olmadı. Sonu gelmez bir muvazene oyunu içine düşüyorduk. Bizzat kendi partimiz içinde tahammül edilmez bir koalisyon halinde idik. Sabah akşam sırtımızda hıyanetin soğuk hançerini hissedeceğimize, bunlar yıldırım da olsalar, karşımıza çıksınlar, dedik... Mebus seçildikten sonra partiyi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arz edeyim ki, mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar.”*¹⁰¹

Adnan Menderes’in konuşması sonrası oylanan Faaliyet Raporu oybirliğiyle kabul edilmiştir. Akabinde alışılanın aksine seçimler hemen ikinci gün yapılmıştır. DP Genel Başkanlık seçimini 1280 oyun hepsini alan¹⁰² Adnan Menderes kazanmış,¹⁰³ Fuat Köprülü (1004), Refik Koraltan (986), Samet Ağaoğlu (967), Sıtkı Yırcalı (935), Tevfik İleri (852), Emin Kalafat (845), Rıfki Salim Burçak (809), Kamil Gündeş (631), Atıf Benderlioğlu (624), Remzi Birant (569), Osman Şevki Çiçekdağ (556), Celal Ramazanoğlu (408), Mükerrer Sarol (339), Rauf Onursal (331) Genel İdare Kuruluna seçilmişlerdir¹⁰⁴. 17 Ekim tarihinde ise Fuat Köprülü ile Mükerrer Sarol arasında bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma, Adnan Menderes’in araya girmesiyle sona ermiştir¹⁰⁵. Aynı gün Çelikbaş ve ihraç edilmeyen diğer dokuz İspatçı bir basın toplantısı yapmışlar ve istifalarının sebeplerini açıklamışlardır. Toplantıda *“bu teşebbüsleri ile amme hizmetinde vazifeli kimselerin yapacakları suiistimal ve irtikâpların umumi efkâra duyurulmasını, tekliflerinin DP programına da yüzde yüz uygun bulunduğunu, parti*

⁹⁹ Asım Us, Menderes’in konuşmalarını eleştirerek kongreye “yıldırım” yakıştırması yapmıştır: *“Kongrenin Genel İdare Kurulu’nun raporu ile genel başkanın konuşması gerek birinci ve gerek ikinci günü saatlerce sürmüştür. Fakat delegelerin konuşmaları sinema şeridi gibi gelip geçmiştir. Delegelerin maksatlarını anlatabilmeleri için yıldırım sürati ile konuşmaları icap etmiştir.”* Bkz. Us 1955b, s. 1-2.

¹⁰⁰ “A. Menderes, Kongredeki Dünkü Konuşmasında 19’lara Cevap Verdi”, Vakit, 17 Ekim 1955, s. 1-2.

¹⁰¹ Burçak 1998, s. 348-349.

¹⁰² Serhan Yücel, Menderes’in 1284 delegenin 1247’sinden oy aldığını belirtmektedir. Bkz. Yücel 2001, s. 115.

¹⁰³ “D. Parti Genel İdare Kurulu Seçildi”, Vakit, 17 Ekim 1955, s. 1.

¹⁰⁴ “Genel Başkanlık ve Genel İdare Kurulu Seçimleri”, Akşam, 17 Ekim 1955, s. 1; Tokel 1991, s. 163; Burçak 1998, s. 348; Yücel 2001, s. 114-115.

¹⁰⁵ “D. Parti Dördüncü Büyük Kongresi Bugün Kapanıyor”, Vakit, 18 Ekim 1955, s. 1.

liderlerinin sevk ve idaresiyle parti program ve tüzüğü'nün günbegün terk edilmekte olduğunu bu hal ve şartlar altında DP içinde çalışamayacaklarını ve bu sebeple istifa etmek mecburiyetinde kaldıklarını” söylemişlerdir¹⁰⁶.

DP içinde yaşanan sıkıntılar, Büyük Kongre'nin son gününde de kendisini göstermiştir. Partiden ihraç edilenlerin, milletvekilliklerinin de kaldırılması için kongrece bir karar alınmasıyla ilgili verilen takririn müzakere edilmeden oylanmasına delegeler itiraz etmişlerdir. Takrir, Genel İdare Kurulu tarafından hazırlatılarak elli kişinin imzasıyla verilmiştir. Böyle bir karara varabilmek için anayasa ve seçim kanununun değiştirilmesi gerekmektedir. Nitekim anayasanın 9 ve 13. Maddelerinde milletvekillerin tüm milletin vekilleri olduğu ibaresi vardır. Ayrıca 27, 28 ve 29. Maddelerde de milletvekilliği sıfatının kaldırılması için gerekli şartlar yazmaktadır. O yüzden bu hareketi On dokuzlar “*siyasi manevra*” olarak değerlendirmişlerdir. Genel Kurul tasarı sebebiyle zor saatler yaşamıştır¹⁰⁷. Trabzon Milletvekili Osman Turan'ın konuşma talebinin Kongre Başkanı Tevfik İleri tarafından reddedilmesi, bir delegenin “*bu takrir üzerinde muhakkak konuşmamız lazım*” demesi üzerine Menderes'in delegeye doğru yürümesi gerginliği iyice arttırmıştır. Kongre başkanı olayları yatıştırılmayınca polisler salona girmiştir. Kürsüden seslenen başbakan da kabul edilen takririn partiyi hançerlemek isteyenlere karşı bir tedbir olduğunu, partiden çıkarılan milletvekillerinin kuyruklarının DP içinde hala olduğunu söyleyerek “*kurduğumuz körpe demokrasiyi her şeyden masun kılacağız*” demiştir. Ancak bu sözler üzerine gürültü ve protesto artmış, İleri ve Menderes'e hücumlar başlamıştır. Korkutma siyaseti güdülerek hazırlanan ve kabul edilen bu önerge için bazı çevreler “*gözdağı tasarısı*” ismini vermişlerdir. Partiden ayrılanların tekrar dönmek isterlerse DP'ye alınabileceklerini de ekleyen Menderes'in konuşmasından sonra DP Büyük Kongresi sona ermiştir. Başbakan Menderes'in söylediği son sözler üzerine Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu verdiği beyanatta “*Artık DP bana o kadar uzak ki açık olduğu söylenen kapıya varabilmem için yola çıksam ömrüm kıfayet etmez... Allah insanları dostların azizliğinden saklasın*” demiştir. Bu arada Feridun Ergin de 19'lara katılmıştır. Avrupa Konseyi Delegeliğine seçilen Fethi Çelikbaş'ın “*masrafları kendisine ait olmak üzere*” gideceği Strasbourg'dan Feridun Ergin'le döndükten sonra yeni parti kurmak için hazırlıklara girişileceği söylentileri de Ankara'da konuşulmaya başlamıştır¹⁰⁸.

IV. Büyük Kongre, görüldüğü üzere, DP içinde yaşanan gerginlikleri belirgin hale getirmiş, hatta bölünmelerin yaşanmasında son noktayı teşkil etmiştir. DP içinden bir muhalefet partisi daha doğmasına yol açan kongrenin son günü yaşanan gelişmelerse

¹⁰⁶ “İşpat Hakkı Taraftarları Bir Beyanname Yayınladı”, Vakit, 18 Ekim 1955, s. 1; “Demokrat Partiden Niçin İstifa Ettik?”, Cumhuriyet, 18 Ekim 1955, s. 1; “İşpatçılar Dün Yeni bir Basın Toplantısı Yaptı”, Milliyet, 18 Ekim 1955, s. 1-5.

¹⁰⁷ “DP Kongresi Münakaşalı Bir Oturum İle Kapandı”, Vakit, 19 Ekim 1955, s. 1; “DP Kongresi Nasıl Bir Hava İçinde Başladı”, Ulus, 21 Ekim 1955, s. 1-7; “DP Kongresinde Neler konuşuldu?”, Ulus, 22 Ekim 1955, s. 1-5.

¹⁰⁸ “DP Kongresi Dün Büyük Gürültüler İçinde Kapandı”, Cumhuriyet, 19 Ekim 1955, s. 1-5; “D. Parti Kongresinin Verdiği Karar Münakaşalara Yol Açtı, Akşam, 19 Ekim 1955, s. 1; “DP Kongresi Münakaşalı Bir Oturum İle Kapandı”, Vakit, 19 Ekim 1955, s. 1; Burçak 1998, s. 350.

demokrasi adına oldukça olumsuz bir durumdur. Bu tutumuyla DP, aykırı görüşlere parti içinde asla yer olmadığını, bu tarz fikirlere kapılanlarınsa ne partide ne de TBMM'de barındırılmayacağını göstermeye çalışmıştır. Ancak bu durum, muhalif kanatta yer alanların sayısını arttırmaktan başka bir şeye yaramamıştır.

Hürriyet Partisi'nin Kurulması

DP Büyük Kongresi sonrasında “İspatçılar” dediğimiz grubun yeni bir parti oluşumuna gideceği belirgin hale gelmiş ve hatta bununla ilgili hazırlıklar başlamıştır. Ekrem Hayri Üstündağ'ın 6 Kasım 1955 günü basına yaptığı konuşmayla ilgili haber de bunu kanıtlar niteliktedir. Bu haberde, Üstündağ'a sadece İstanbul'dan gelen 1500 imzalı mektupta partinin kurulmasında gecikilmemesinin istendiği belirtilmiştir. Haberin devamında On dokuzların “önümüzdeki hafta içinde”¹⁰⁹ İstanbul'da bir toplantı düzenleyerek kurulacak partinin ismini belirleyecekleri ve tüzük hazırlayacakları yazılmıştır. Yeni partinin adının büyük olasılıkla “Hür Demokratlar Partisi” olacağı da habere eklenmiştir¹¹⁰. 8 Kasım'da ise Ekrem Hayri Üstündağ gazetecilere kurulacak parti için üç isim üzerinde durulduğunu söylemiştir. Bu isimler “Hürriyet”, “Hür Demokratlar” ve “Öz Demokratlar”¹¹¹ olarak belirlenmiştir¹¹². Üstündağ sadece İstanbul'dan ulaşan 1500 mektuptan bahsetmekle beraber On dokuzlara Ege Bölgesi'nden de oldukça büyük destek gelmiştir. Egeliler “yeni bir parti kurunuz, arkanızdayız” derken Adanalı zenginlerle İstanbullu işadamlarının partinin maddi destekçisi olmaya hazır oldukları da bu süreçte basında yer almıştır. Ancak yeni kurulacak partiye doğunun yaklaşımı biraz daha farklı olmuştur. Doğulu milletvekilleri, On dokuzlara karşı büyük bir sempati olmasına rağmen parti kadrosunu oluşturacak ölçüde katılım sağlanıp sağlanamayacağı konusunda tedirginlik yaşamışlardır¹¹³.

Bu tedirginlik devam ederken On dokuzlara CHP'nin kendi partilerine katılmaları yönünde daveti gündeme gelmiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, “baba ocağı CHP'ye” geri dönmeleri yönünde On dokuzlara çağrıda bulunmuş, ama bu çağrı reddedilmiştir. CHP'yi baba ocağı olarak görmediklerini belirten On dokuzlar, amaçlarının DP Programını yerine getirmek olduğunu, şu anda iktidarın bu programı uygulamaktan vazgeçtiğini, ancak bu programın etrafında birleşebileceklerini söylemişlerdir. Manisa milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da aynı tarihte yaptığı basın toplantısında yeni parti kurma konusunda prensipte anlaşıldığını söyleyerek Avrupa'da ve İzmir'de olanların da dönmelerinden sonra kesin karara varılacağını belirtmiştir. Bu toplantı sırasında Karaosmanoğlu'nun yanında İbrahim Öktem (Bursa), Safaeddin Karanakçı (Çanakkale), Muzaffer Timur (Urfa), Ragıp Karaosmanoğlu (Diyarbakır), Salahaddin Çıracıoğlu (Bursa), Behçet Kayaalp (Burdur) ve Kasım Küfrevi

¹⁰⁹ “Önümüzdeki hafta içi” ibaresinden kasıt, 7 Kasım Pazartesi ile 11 Kasım Cuma günleri arasındır.

¹¹⁰ “Hür Demokratlar Partisi Kuruluyor mu?”, Akşam, 6 Kasım 1955, s. 1.

¹¹¹ 8 Ağustos 1948'de Afyon'da Öz Demokratlar Partisi adıyla bir parti kurulmuş, bu parti DP II. Büyük Kongresi'nden sonra 5 Temmuz 1949'da Millet Partisi'ne katılmıştır. Partinin kurucuları Halil Hilmi Bozca, Hüseyin Haşim Tiryakioğlu ve Yusuf Mazhar Aren'dir. Bkz. Yücel 2006, s. 32.

¹¹² “Ekrem Hayri Üstündağ İzmir'de Demeç Verdi”, Vakit, 9 Kasım 1955, s. 1.

¹¹³ “19'lar”, Akis, 12 Kasım 1955, s. 9.

(Ağrı) vardır¹¹⁴. Ertesi gün On dokuzların yirmi olduğuna dair yapılan haberde Feridun Ergin'in de İspatçılara katıldığı duyurulmuştur¹¹⁵. Bu gelişmeler esnasında Çelikbaş ve arkadaşları Belediye Seçimleri sürecinden de etkilenmişlerdir. Çünkü DP'den ihraç edilip de bağımsız olarak seçimlere gitmek isteyenlerin adaylıklarının iptali gündeme gelmiştir. Çelikbaş, seçim kurullarındaki hâkimlerin muhalefetine rağmen bu durumda olanların adaylıklarının vilayetlerce iptal edildiğini söylemiştir. Aynı günlerde On dokuzlar arasında hemen harekete geçilip geçilmemesi konusundaki ihtilaf da ortadan kalkmış ve parti kurma yoluna girilmiştir¹¹⁶.

Bu süreçte İspatçılara katılımda da artış yaşanmaya devam etmiştir. Yeni kurulacak partinin Ankara Teşkilatında görev almak için DP'den birçok kişi, özellikle de Ankara milletvekillerinden Şeref Kamil Mengü ve Muhlis Bayramoğlu'na bağlı teşkilat mensupları çekilmeye başlamıştır¹¹⁷. Sonraki günlerde DP Hatay milletvekili Şekip İnal da "*partinin hürriyet ve demokrasi ile hiçbir ilgisinin kalmadığı*" gerekçesiyle ve "*son belediye seçimlerinde bilhassa Hatay bölgesinde bağımsızlara karşı başvuru tecavüzlerin kendisine dehşet verdiğini*" söyleyerek DP'den istifa etmiş, yeni ismiyle 20'lere katılmıştır¹¹⁸. İspatçıların sayısının artmasında gazetelerin sürekli kendilerinden bahsetmesi ve DP'nin basın aracılığıyla özellikle de radyodan giriştikleri karalama kampanyaları etkili olmuştur. Menderes'in radyodan yayınlanan nutuklarında İspat Hareketinin bakanlıktan düşmüş kişilerin şahsi hırslarının sonucu gibi gösterilmesi Akis tarafından "*tersine işleyen bir silah*" etkisi yapmıştır. Akis, Menderes'in söz ettiği Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve Fethi Çelikbaş'ın kendi istekleriyle ve uygulanan politikayı beğenmedikleri için çekildiklerini, geri dönmeleri için ısrar edildiği halde kabul etmediklerini yazmıştır¹¹⁹.

DP Gümüşhane Milletvekili Ekrem Ocaklı'nın da aralarına katıldığı İspatçılar¹²⁰, 19 Kasım 1955'te Şeref Kamil Mengü'nün evinde yaptıkları basın toplantısında "*Hürriyet*" isminde bir parti kurmaya karar verdiklerini açıklamışlardır. Milliyet, planlı bir şekilde "*19'ların ayın 19'unda ve saat 19'da toplantı*" yaptıklarını manşetten duyurmuştur¹²¹. İbrahim Öktem'in okuduğu 20'lerin ortak beyannamesinde şunlar söylenmiştir: "*...DP sevk ve idaresinin, demokratik rejimin gelişmesini sağlayacak bir zihniyete sahip olmayışı, program ve tüzüğündeki ana prensip ve hedeflere bilhassa son yıllarda daha bariz olarak aykırı bir yol tutmuş olması yüzünden artık bu partide aradığımızı milletle beraber bulamaz olduk. Ta 1946 yılından beri kuruluşuna her birimizin emek ve programına fikir katıp siyasi faaliyetimiz için zaruri olan demokratik*

¹¹⁴ "19'lar Halk Partisinin Davetini Reddediyorlar", Akşam, 7 Kasım 1955, s. 1.

¹¹⁵ "On dokuzların Yeni Parti Kurmaları Tahakkuk Etti", Milliyet, 8 Kasım 1955, s. 1-5; "19'ların Dünkü Toplantıları", Akşam, 8 Kasım 1955, s. 1; Erer 1963, s. 259.

¹¹⁶ "Yeni Parti Kurulması İçin 19'lar Arasında Anlaşmaya Varıldı", Akşam, 9 Kasım 1955, s. 1.

¹¹⁷ "20'ler Ankara'da da Hazırlıklara Giriştiler", Akşam, 10 Kasım 1955, s. 1.

¹¹⁸ "Bir DP Mebusu Daha On Dokuzlara Katıldı", Vakıf, 19 Kasım 1955, s. 1; "20'ler Seçim Kanununun Tadilini İstiyor", Akşam, 19 Kasım 1955, s. 1; "Hürriyet Partisi'nin Kurulduğu Açıklandı", Milliyet, 20 Kasım 1955, s. 1-7.

¹¹⁹ "Strateji ve Taktik", Akis, 12 Kasım 1955, s. 9.

¹²⁰ "Hürriyet Partisi'ni Kuracak Olanlara Dün Bir Mebus Daha Katıldı", Vakıf, 21 Kasım 1955, s. 1.

¹²¹ "Hürriyet Partisi'nin Kurulduğu Açıklandı", Milliyet, 20 Kasım 1955, s. 1-7.

havanın bozulmuş olmasından dolayı DP'den ayrılmak zorunda bırakıldık. İşte bu yüzden ki, milletçe izhar edilen arzuyu göz önünde tutarak yeni bir siyasi parti kurmak lüzum ve zaruretini duyduk. Kuracağımız partinin adı "Hürriyet Partisi" olacaktır..."¹²²

Yeni bir parti oluşumuna gidilmesine diğer partilerin yaklaşımı ise genel manada olumlu olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün "Yeni partiye bütün samimiyetle muvaffakiyetler temenni ederim" açıklaması ile CMP Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller'in "Biz memleketin kurtuluşunu çok partili hayatta gördüğümüz için bu teşebbüsü memnuniyetle karşılıyoruz. Yeni partinin memleket, millet ve demokrasimiz için hayırlı olmasını temenni eder, kurucularına muvaffakiyetler dileriz" beyanı bu bağlamda düşünülmelidir. DP'ye baktığımız zaman ise iki ayrı fikir etrafında toplandığı görülmektedir. DP Grup Başkanı Burhanettin Onat "Demokratik rejimler çok parti esası üzerine kurulmuşlardır. Hüsnüniyetle teşekkül eden her partinin memleket için hayırlı olacağı muhakkaktır" derken¹²³ Başbakan Adnan Menderes "...Mademki böyle karar vermişlerdir, inşallah akıllı davranırlar ve söz ve hareketlerini daima memleket menfaatıyla telif ederler. Ortada tamamıyla suni bir hava yaratılmış, bundan propaganda bakımından son hadde kadar istifa edilmiş, umumi eşkârda bir tansiyon yaratılmıştır. Böyle tansiyonlar devamlı olamaz, sisler dağılır, her şey hakiki manzara ve hacmini alır. Vatandaşlar tekrar her şeyi olduğu gibi görmeye başlarlar... Vaziyet tetkik edilince görülür ki ortada bir parti kurmayı icap ettirecek, birinci derecede bir vatan meselesi yoktur. Ama ne yüzden olursa olsun beş yüz kişilik bir grubun her cihetle mütecanis ve ahenkli uzuvlardan mürekkep olması beklenemez"¹²⁴ açıklamasıyla yeni partinin varlığından rahatsız olduğunu, açıkça olmasa bile, ifade etmiştir. Aslında İnönü'nün de gelişmelerden tedirgin olduğu muhakkaktır. Çünkü HP'ye katılımın yalnızca DP'den olacağını beklemek inandırıcı değildir. CHP'den ayrılıp yeni partiye katılacaklar da olacağı için bunu önlemek adına ana muhalefet partisi yeni oluşuma bir şart sunmuştur. Buna göre, eğer HP sadece DP'den ayrılanları alırsa CHP tarafından desteklenecek, CHP'den üye alma yoluna gittiğinde ise bu destek kesilecektir. CHP'nin Hürriyet Partisi'ni DP'den ayrılan bir kol olarak görmek istemesine karşın Hürriyet Partililerin geniş bir muhalif parti olmak istemeleri konusu da önemli görülmektedir. DP de bu dönemde kendisinden ayrılıp Hürriyet Partisi'ne geçişleri engellemek adına çareler arama yoluna gitmiştir¹²⁵.

Ancak HP'nin beklediği kadar katılım olmamıştır. Gerçi bu durumu İspatçıların bilerek yarattıkları da söylenebilir. Çünkü Akis'in de belirttiği üzere On dokuzlar seçici olmak durumundaydılar: "Bin partinin ipini çekmiş politikacılardan, gazetesini bir türlü satamayan başmuharrirlere kadar türlü neviden sinek bu yeni çiçeğe konmak için sıra bekliyordu. Halbuki... giriştikleri harekete umumi efsarca makbul sayılmayan kimseleri

¹²² " 'Hürriyet' Partisini Kuran Yirmiler Siyasi Programlarını Açıkladılar", Akşam, 20 Kasım 1955, s. 1-2.

¹²³ "Yeni Partinin Akisleri", Akşam, 20 Kasım 1955, s. 1.

¹²⁴ "Menderes: 'Bizde İspat Hakkı Vardır Kanununun İspatına Cevaz Vermediği Şey Hakarettir' Diyor", Akşam, 20 Kasım 1955, s. 1-2.

¹²⁵ "Halk Partisi Hürriyet Partisine Üye Vermemek İçin Tedbir Alıyor", "DP, 19'lara Yeni İltihakları Önlemek İçin Neler Yapacak?", Akşam, 26 Kasım 1955, s. 1.

karıştırmak-o an için bir fayda sağlasa dahi- büyük bir hata olur, eskimiş, yıpranmış isimleri aralarına almak onları zayıflatırdı."¹²⁶ Gerçi önemli isimlerden de tereddütte kalıp yeni partiye mesafeli yaklaşanlar olmuştur. Hatta parti kurulmadan bir gün önce Kasım Küfrevi DP'ye dönmek istediğini söylemiş, Turhan Feyzioğlu da bir süre bağımsız kalıp sonra CHP'ye katılmıştır. İspatçıların parti kurmak için DP Büyük Kongresi'nin bitmesini beklemeleri ve altı hafta kadar da tüzük için uğraşmaları sürecinde basın da giderek ilgisinin azalmasının Hürriyet Partisi'ne katılımı azalttığı düşünülse de parti 20 Aralık 1955'te resmen kurulmuştur¹²⁷. Yeni kurulan parti, siyasi açıdan liberalist olmakla beraber iktisadi yönden devletçi olmayı seçmiştir¹²⁸. DP'den ayrılan 28 milletvekili tarafından kurulan HP'nde ayrıca Nihat Reşat Belger, Enver Adakan, Yusuf Adil Egeli, Emin Paksüt de kurucu üyedir. Parti Genel Başkanlığına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, ikinci başkanlığa Enver Güreli, genel sekreterliğe İbrahim Öktem getirilmiştir. Meclis Grubunda ise Fethi Çelikbaş ve Muammer Alakant vardır. İlk yönetim kurulunda Muhlis Ete, Ekrem Hayri Üstündağ, Feridun Ergin, Turan Güneş, Muhlis Bayramoğlu, Ziyad Ebüzziya, Sekip İnal, Yusuf Adil Egeli, İhsan Hamit Tığrel, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Şeref Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar ve Mustafa Ekinci yer almıştır¹²⁹.

Oldukça hareketli ve DP için yıpratıcı geçen 1955 yılının sonu da aynı şekilde gelmiştir. HP'nin kurulmasından kısa süre önce, 29 Kasım'da gerçekleşen DP Meclis Grup Toplantısında, Adnan Menderes hariç tüm hükümet üyelerinin istifası yaşanmıştır. Bu durumu belki Toker'in dediği gibi kongrede olanların iç acısını yaşayanların kendini temize çıkarma çabası olarak değerlendirmek gerekir. Hem İspatçılara hükümetin nasıl yola getirilebileceği de grupta sergilenen tutumla gösterilmiştir.¹³⁰ Bu yola getirmenin tesiri o kadar büyük olmuştur ki Menderes'in ifadesiyle milletvekillerinin kudreti anayasayı dahi değiştirebilecek vaziyete gelmiştir.¹³¹ Milletvekilleri kadar, belki de daha fazla kudrete sahip olan basının ise önemini çok geçmeden kavramıştır aslında Menderes. Her ne kadar 1954-1958 arasında 1161 gazeteci kovuşturulmuş, 238 gazeteci hapse mahkûm edilmişse¹³² de, Türkiye'de siyasetin gidişatına yön verebilecek güçlerin başında basın gelmekteydi. Samet Ağaoğlu'nun "*dünyanın hiçbir demokrasisinde hiçbir devlet ve siyaset adamı Menderes kadar haksız olarak gazetecilerin kurbanı olmamıştır*"¹³³ yorumu tartışmaya açık olmakla beraber başbakan halkın coşkun güvenini kazanınca bir kenara ittiği gazetecilerle işbirliği politikasını toparlayabilmek adına pek de geç olmadan tedbirler almaya çalışmıştır. Nitekim basına dair gündemlerle yıpranan ve sonrasında

¹²⁶ "Seçme Güçlüğü", Akis, 12 Kasım 1955, s. 10.

¹²⁷ "Hürriyet Partisi Dün Teşekkül Etti", Zafer, 22 Aralık 1955, s. 1-7.

¹²⁸ Avcı 2012, s. 244.

¹²⁹ "Partinin İlk Umumi Heyet Toplantısı", Zafer, 23 Aralık 1955, s. 5; Yücel 2001, s. 111.

¹³⁰ Toker 1991, s. 165.

¹³¹ Menderes'in "anayasayı değiştirmek" sözü gazetelerde değiştirilerek "hilafeti geri getirmek" şeklinde yazılmıştır. Bunun üzerine Ankara'daki tüm parlamento muhabirlerine tavzih edilmişse de düzeltme yapılmamış, sadece Zafer ve Vatan doğru halini yazmış ve Vatan tavzihi de neşrederek özür dilemiştir. Bkz. Erer 1963, s. 260-261.

¹³² Arcayürek 1985, s. 88.

¹³³ Ağaoğlu 2011, s. 103.

dağılan üçüncü hükümetinin ardından yeni bir program hazırlamaya koyulan Adnan Menderes, yeni hükümetinin ispat hakkı konusunu Meclise getireceğini, Basın Kanunu'nda değişikliklere gidileceğini, antidemokratik kanunların yürürlükten kaldırılacağını¹³⁴ vaat etmiştir.

Sonuç

Türk siyasetinde dördüncü güç olarak yerini almış olan basın, sadece politik yaşayışı yönlendirme noktasında değil, demokrasinin işlevselliğini gösterme açısından da önem arz etmektedir. Dolayısıyla siyasi tarihimizdeki gelişmeler ele alınırken genel itibarıyla basına geniş yer ayrılmaktadır. Bu gerçekliğe ele alınan makale de örnek teşkil etmektedir. Demokrasi kelimesinin belki de en çok kullanıldığı 1950'li yıllarda Türkiye'de gündemin basınla yönlendirildiği döneme dair okumalarda ve incelemelerde dikkati çekecektir. Böyle olmakla beraber özellikle 1955 senesi, basının siyasi malzeme yapılarak hukuki kapsamda ve demokratik çerçevede dillendirildiği bir süreç olmuştur. İddianın ispatına dair var olan kısıtlamaların kaldırılmasına dair talebin basının adalet mekanizması olmadığı gerekçesiyle reddi ile hareketlenen siyaset, her ne kadar gazetecilerin ve muhalefetin eleştirilerinin artmasına yol açmışsa da asıl mühim olan iktidar partisinin içindeki muhalif seslerin ortaya çıkması olmuştur.

1954 genel seçimleriyle halkın her kesiminden güvenoyunu ve yola devam çağrısını almış olduğu, daha da geniş bir ifadeyle bu denli güçlendiği bir dönemde Demokrat Parti'nin kendi içinden aldığı yarayı onamak pek de mümkün olmayacaktır. Demokratik açıdan değerlendirildiği zaman ispat hakkının olmaması halini haklı bir yere oturtmak nasıl mümkün görünmüyorsa bu hakkın olmasını isteyenlerin bertaraf edilmeye çalışılması da o denli haklılıktan uzak görünmektedir. Dolayısıyla haksızlığın giderilmesi noktasında mücadeleye girenlerin ötekileştirilmesi kısa vadede onların cezalandırılması gibi algılansa da uzun soluklu bakıldığında iktidar partisinin kendisini büyük zarara uğrattığı gözlemlenecektir. Belki Demokratlardan ayrılanların kurduğu parti siyasal bir erk haline gelmeyecektir ancak hürriyetin önemini göstermek adına bir duruş sergileyecek ve aynı zamanda muhalefetin elini güçlendiren role bürünecektir. İç mücadelelerde kendini yıpratana DP, iktidarının son yarısında gücüne kavuşabilecek uğruna yoğun bir savaşım verse de artık ilk yarısındaki duruşuna sahip olamayacaktır. Demokrasi adına basının hür olması için verilen parti içindeki mücadele, basınla birlikte hareket ederek Türkiye'de çok sesliliğin çok partililiğe dönüşmesinde başrolü oynayan Demokrat Parti'yi beşinci yılında yıpratacak; bir beş yıl sonra da politik kaos ortamı antidemokratik bir vaka ile sekteye uğrayacaktır.

¹³⁴ Sarol 2014, s. 61-62.

KAYNAKLAR

a. Resmi Yayınlar

- BCA, Fon Kodu: 030..1.0.0 Yer No: 52.311..1 Dosya: D5, 27 Ekim 1957, s. 5.
BCA, Fon Kodu: 030..1.0.0 Yer No: 55.332..2 Dosya: E1, 17 Mayıs 1954, s.2.
BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 55.338.10 Dosya: E2, 29 Eylül 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 136.57..9 Dosya: 52-288, Sayı: 4/, 15 Haziran 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 136.60..6 Dosya: 52-283, Sayı: 4/, 25 Haziran 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 136.67.12 Dosya: 52-291, Sayı: 4/, 20 Temmuz 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 136.73.11 Dosya: 52-293, Sayı: 4/, 24 Temmuz 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 137.77.10 Dosya: 52-296, Sayı: 4/ 27 Ağustos 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 137.90.7 Dosya: 52-297, Sayı: 4/ 10 Kasım 1954.
BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 139.34.6 Dosya: 52-5, Sayı:4, 14 Nisan 1955.
Resmi Gazete, Kanun No: 1881, Sayı: 1867, 8 Ağustos 1931.
Resmi Gazete, Kanun No: 3812, Sayı: 4501, 6 Mayıs 1940.
Resmi Gazete, Kanun No: 4935, Sayı: 6336, 18 Haziran 1946.
Resmi Gazete, Kanun No: 4955, Sayı: 6416, 24 Eylül 1946.
Resmi Gazete, Kanun No: 5680, Sayı: 7564, 24 Temmuz 1950.
Resmi Gazete, Kanun No: 6334, Sayı: 8660, 17 Mart 1954.
Resmi Gazete, Sayı: 8710, 18 Mayıs 1954.
Resmi Gazete, Kanun No: 6550, Sayı: 9006, 14 Mayıs 1955.
TBMM ZC, IX. Dönem, Cilt XXIX, 7 Mart 1954.
TBMM ZC, X. Dönem, I. Cilt, 17 Mayıs 1954.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 7 Şubat 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 9 Şubat 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt V, 16 Şubat 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VI, 25 Nisan 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VI, 27 Nisan 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 2 Mayıs 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 21 Mayıs 1955.
TBMM ZC, X. Dönem, Cilt VII, 12 Eylül 1955.
Türk Ceza Kanunu, Kanun No: 765, Kabul Tarihi: 1 Mart 1926, *Kanunlar Dergisi*, Cilt 4, <http://www.tbmm.gov.tr>

b. Anılar ve Tetkik Eserler

- Ağaoğlu 2011 Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Akyıldız 2016 Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınırı: Seçim Sistemleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), s. 127-148.
Albayrak 2004 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Basına İspat Hakkı Tanınması Meselesi ve Muhalif Duruş

- Arcayürek 1985 Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Avcı 2012 Gürkan Avcı, “Adnan Menderes ve Demokrasi”, *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, Cilt 1, Editör: Erdoğan, Dilşen İnce, Kabadayı, Talip, Üreten, Hüseyin, Gündeay, Gülay, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını.
- Baban 1970 Cihad Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Burçak 1998 Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Çetiner 2005 Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Çetinkaya 2016 Selma Çetinkaya, “Kocaeli Milletvekili Ekrem Alican’ın Siyasi Yaşamı (1950-1960)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, 25-27 Mart 2016, 1426-1449.
- Demirel 2011 Tanel Demirel *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erer 1963 Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi (Türkiye’de Parti Kavgalarının 2. Cildi)*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Gürsoy Naskali 2011 *Yassıada Zabıtları V*, II. Cilt, Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi.
- Kabacalı 1994 Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Koç 2010 Rasim Koç, *Fatin Rüştü Zorlu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nutku 1979 Emrullah, Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958 Siyasi Anılarım*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Önal 2014 Tekin Önal, “Fatin Rüştü Zorlu’nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954-Mayıs 1960)”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 15, ss.161-188.
- Örtülü 1955 Erdoğan Örtülü, “DP’li 11ler Mücadeleden Galip Çıktılar”, *Ulus*, 20 Temmuz 1955, s. 1-7.
- Öymen 2009 Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Sarol 2014 Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 2, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Şenol Cantek 2015 Funda Şenol Cantek, “Ellili Yıllar Türkiye’sinde Basın”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 423-450.
- Toker 1991 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

- Topuz 2011 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turan 2000 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uyar 2017 Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Us 1955a Asım Us, "DP Kongresine Giderken", *Vakit*, 13 Ekim 1955, s. 1.
- Us 1955b Asım Us, "Yıldırım Kongre!", *Vakit*, 18 Ekim 1955, s. 1-2.
- Üskül 2015 Zafer Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yalman 1971 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 4. Cilt (1945-1971), İstanbul: Rey Yayınları.
- Yılmaz ve Doğaner 2006 Mustafa Yılmaz - Yasemin Doğaner, "Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç* (22), ss. 151-204.
- Yücel 2001 M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları.
- Yücel 2006 M. Serhan Yücel, *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Akis, "Huzursuzluğun Sebebi", 14 Mayıs 1955, s. 5.
- Akis, "Rejim Bahsi", 14 Mayıs 1955, s. 6.
- Akis, "Kapaktaki Gazeteci Cüneyt Arcayürek", 4 Haziran 1955, s. 3.
- Akis, "Yurtta Olup Bitenler", 18 Haziran 1955, s. 3.
- Akis, "Yurtta Olup Bitenler", 2 Temmuz 1955, s. 4.
- Akis, "Parti Meclisini Bekleyen İş", 16 Temmuz 1955, s. 4.
- Akis, "19'lar", 12 Kasım 1955, s. 9.
- Akis, "Piraye Bigat", 12 Kasım 1955, s. 10.
- Akis, "Seçme Güçlüğü", 12 Kasım 1955, s. 10.
- Akis, "Strateji ve Taktik", 12 Kasım 1955, s. 9.
- Akşam, "Gazetecilerin İspat Hakkı", 21 Temmuz 1955, s. 2.
- Akşam, "İspat Hakkı", 30 Eylül 1955, s. 1.
- Akşam, "DP İdare Kurulunda Basına İspat Hakkının Tanınması Meselesi", 9 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "Genel İdare Kurulu, Görüşülecek Meseleleri İnceliyor", 10 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "Karaosmanoğlu ile Çelikbaş İstifaya Davet Edildiler", 11 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "Sarol Genel İdare Kurulu Üyeliğine Adaylığını Koyuyor", 12 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "Fevzi Lütfü ile Çelikbaş'ın Dün Telefonları Kesildi", 13 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "Ekrem Hayri Üstündağ Dedi ki", 14 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, "19lar Haysiyet Divanında Müdafaalarını Yapmamaya Karar Verdiler", 14 Ekim 1955, s. 1.

Basına İspat Hakkı Tanınması Meselesi ve Muhalif Duruş

- Akşam, “Dün Gece İhraç Edilmeyen On Mebus da Partiden İstifaya Karar Verdiler”, 15 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, “İhraç Kararını Bekleyenler”, 15 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, “Genel Başkanlık ve Genel İdare Kurulu Seçimleri”, 17 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, “D. Parti Kongresinin Verdiği Karar Münakaşalara Yol Açtı, 19 Ekim 1955, s. 1.
- Akşam, “Hür Demokratlar Partisi Kuruluyor mu?”, 6 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “19’lar Halk Partisinin Davetini Reddediyorlar”, 7 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “19’ların Dünkü Toplantıları”, 8 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “Piraye Bigat”, 9 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “Yeni Parti Kurulması İçin 19’lar Arasında Anlaşmaya Varıldı”, 9 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “20’ler Ankara’da da Hazırlıklara Giriştiler”, 10 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “20’ler Seçim Kanununun Tadilini İstiyor”, 19 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “Yeni Partinin Akisleri”, 20 Kasım 1955, s. 1.
- Akşam, “ ‘Hürriyet’ Partisini Kuran Yirmiler Siyasi Programlarını Açıkladılar”, 20 Kasım 1955, s. 1-2.
- Akşam, “Menderes: ‘Bizde İspat Hakkı Vardır Kanunun İspatına Cevaz Vermediği Şey Hakarettir’ Diyor”, 20 Kasım 1955, s. 1-2.
- Akşam, “Halk Partisi Hürriyet Partisine Üye Vermemek İçin Tedbir Alıyor”, “DP, 19’lara Yeni İltihakları Önlemek İçin Neler Yapacak?”, 26 Kasım 1955, s. 1.
- Cumhuriyet, “Hüseyin Cahid 26 Ay Hapse Mahkum Oldu”, 24 Eylül 1954, s. 1-9.
- Cumhuriyet, “Basın Suçlarından Mahkum Olanlar”, 27 Eylül 1954, s. 3.
- Cumhuriyet, “İspat Hakkına Dair Teklif Meclis Encümenlerinde”, 3 Mayıs 1955, s. 1-7.
- Cumhuriyet, “Büyük Millet Meclisi Toplantıya Çağırıldı”, 8 Eylül 1955, s. 1.
- Cumhuriyet, “DP Genel Kurulu Fethi Çelikbaş ve F. L. Karaosmanoğlu’nu Dinledi”, 9 Ekim 1955, s. 1-7.
- Cumhuriyet, “Demokrat Partiden Niçin İstifa Ettik?”, 18 Ekim 1955, s. 1.
- Cumhuriyet, “DP Kongresi Dün Büyük Gürültüler İçinde Kapandı”, 19 Ekim 1955, s. 1-5.
- Cumhuriyet, “DP’nin İspat Hakkı Taraftarları İçin Kararı”, 11 Ekim 1955, s. 1-5.
- Milliyet, “Hürriyet Partisi’nin Kurulduğu Açıklandı”, 20 Kasım 1955, s. 1-7.
- Milliyet, “İspatçılar Dün Yeni bir Basın Toplantısı Yaptı”, 18 Ekim 1955, s. 1-5.
- Milliyet, “Meclis 14 Mayıs’ta İlk Toplantısını Yapıyor”, 5 Mayıs 1954, s. 1.
- Milliyet, “On dokuzların Yeni Parti Kurmaları Tahakkuk Etti”, 8 Kasım 1955, s. 1-5.
- Ulus, “Cumhurbaşkanı Ani Olarak Ankara’ya Döndü”, 21 Temmuz 1955, s. 7.
- Ulus, “DP Kongresi Nasıl Bir Hava İçinde Başladı”, 21 Ekim 1955, s. 1-7.
- Ulus, “DP Kongresinde Neler konuşuldu?”, 22 Ekim 1955, s. 1-5.
- Vakit, “A. Menderes, Kongredeki Dünkü Konuşmasında 19’lara Cevap Verdi”, 17 Ekim 1955, s. 1-2.
- Vakit, “Başvekilin D. Parti 4. Büyük Kongresinde Verdiği Nutuk”, 16 Ekim 1955, s. 1-2.
- Vakit, “Bir DP Mebusu Daha On Dokuzlara Katıldı”, 19 Kasım 1955, s. 1.
- Vakit, “Büyük Kongre Arefesinde DP İçindeki Huzursuzluk”, 13 Ekim 1955, s. 1.
- Vakit, “D. Parti Dördüncü Büyük Kongresi Bugün Kapanıyor”, 18 Ekim 1955, s. 1.

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

- Vakit, "D. Parti Genel idare Kurulu Seçildi", 17 Ekim 1955, s. 1.
Vakit, "D. Parti Kongresi Saat 10 da Açıldı", 15 Ekim 1955, s. 1-2.
Vakit, "D. Parti ve İspat Hakkı Taraftarları", 11 Ekim 1955, s. 1-2.
Vakit, "Devlet Vekili Dr. M. Sarol İstifa Etti", 12 Ekim 1955, s.1.
Vakit, "DP Kongresi Münakaşalı Bir Oturum İle Kapandı", 19 Ekim 1955, s. 1.
Vakit, "Ekrem Hayri Üstündağ İzmir'de Demeç Verdi", 9 Kasım 1955, s. 1.
Vakit, "F.L. Karaosmanoğlu Basına İspat Hakkı Tanınmasına Taraftar", 22 Temmuz 1955, s. 1-2.
Vakit, "Fevzi Lütfü'nün İdare Kuruluna Cevabı", 12 Ekim 1955, s. 1.
Vakit, "Hürriyet Partisi'ni Kuracak Olanlara Dün Bir Mebus Daha Katıldı", 21 Kasım 1955, s. 1.
Vakit, "İspat Hakkı Meselesi", 9 Ekim 1955, s. 1.
Vakit, "İspat Hakkı Taraftarları Bir Beyanname Yayınladı", 18 Ekim 1955, s. 1.
Zafer, "Hürriyet Partisi Dün Teşekkül Etti", 22 Aralık 1955, s. 1-7.
Zafer, "Partinin İlk Umumi Heyet Toplantısı", 23 Aralık 1955, s. 5.

SUMMARY

With the end of the Second World War, "democracy" became the most used word in many countries. One of these countries is Turkey. Turkey, as of 1945, has decided to transition to democracy. In this respect, multi-party life has been seen as an indispensable part of democracy. With this idea, the Democratic Party was established in 1946. The Democratic Party became the ruling party in 1950. The Democratic Party has received much support from journalists both in opposition and in the first four years of its rule. But when the Democratic Party was re-elected by the 1954 elections, it started to distance itself from the press. Within a year, the increasingly strained relations between the government and the press have been reflected in politics. This tension did not only affect the opposition parties. In addition, problems in power have led the Democratic Party to divide. In fact, the only thing journalists want is to be able to put forward their news about politicians with evidence. The failure to prove the issues related to politicians began to be implemented in 1949. In 1955, it became the most important issue on the agenda. There are allegations against politicians, especially Mükerrerem Sarol. The press says that these claims are true and that they can prove. However, the press does not have such a right. This pressure on journalists also disturbs some politicians. Because what is done is not suitable for democracy.

In Turkish political history, this issue is known as "the right to proof". This issue occupied the agenda very much in 1955. As we said, this issue was found to be undemocratic and disturbed politicians. The politicians who are uncomfortable are the ones who are especially from within the Democratic Party itself. Fethi Çelikbaş (Burdur), Enver Güreli (Balıkesir), Turan Güneş (Kocaeli), Raif Aybar (Bursa), Seyfi Kurtbek (Ankara), Kasım Küfrevi (Ağrı), Şeref Kamil Mengü (Ankara), Ekrem Ali Can (Kocaeli),

İbrahim Öktem (Bursa), Muhlis Bayramoğlu (Ankara) and Mustafa Ekinci (Diyarbakır) made a motion in May 1955. Accordingly, journalists should be able to prove their allegations, in particular to ministers. But the ruling party of the Democratic Party did not accept this motion. According to Prime Minister Adnan Menderes, journalists should not be prosecutors for what politicians do. Menderes said that if there is a problem in the functioning of the state in the Turkish Grand National Assembly, the Parliament opens an investigation and decides on that politician. However, journalists of that period said that the Assembly did not conduct much investigation. However, many journalists were investigated during this period. Many journalists have also been imprisoned.

While the bans on the press continued, Fethi Çelikbaş and his colleagues insisted on their requests. Therefore, they are now the unwanted men of the ruling party. They have not withdrawn their claims. Other politicians have also been with them. At first these people were called "elevens", then "nineties" was named. Then there were twenty of them. In fact, it would be more accurate to call them "provers." Important people joined them. For example, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ. This disturbs the centre of the Democratic Party. Therefore, it was decided to remove the evidences from the party. Some of them were exported from the party. Some resigned. All those who left the party later formed a party. The name of this party was "Freedom".

The Great Congress has a special place in the process leading to the establishment of the Freedom Party. The Fourth Grand Congress of the Democratic Party was held with a delay. The Fourth Grand Congress, which convened two years later, was held on 15-20 October 1955. A decision was taken by the congress to remove the expulsions and deputies from the party. The delegates objected to the voting of this act without discussion. Declaration was drafted by the General Administrative Council and signed by fifty people. However, in order to reach such a decision, the constitution and election law should be changed. This situation increased the tension in the party thoroughly. As a result, the Freedom Party was established on 20 December 1955. There was an even greater tension shortly before this date. The Third Menderes Government came to an end with the tension experienced in the Democratic Party Assembly Group Meeting on 29 November 1955.